

Büyük Bir Bilim İnsanı; Hocam Prof.Dr. Nusret H. Fişek (1914-1990) ***A Great Scientist; My Professor Nusret H. Fişek (1914-1990)***

Ayşe Akın

Başkent Üniversitesi Halk Sağlığı AD; BÜ, Kadın Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Araştırma ve Uygulama Merkezi (BÜKÇAM)-Ankara, Türkiye

Özet: Bu derleme, Cumhuriyetimizin 100.Yılında, "Türk Tıbbına Hizmet Veren Bilim İnsanları" kapsamında Cumhuriyetimizin yetiştirdiği öncü, lider, gerçek bir bilim insanı olan Türkiye'ye sayısız çağdaş, demokrat, Atatürk'ün izinden giden bilim insanı yetiştirmiş, küresel ve ulusal düzeyde sayısız başarıya, hizmete imza atmış, ilkelerinden ödün vermeyen bilimi etik ve deontolojik değerleri rehber edinmiş tüm hekimlere bizzat kendisi rehber olmuş olmaya da devam eden örnek bir "HOCA' yı" yani Nusret Fişek'i bir nebze de tanımayanlara tanıtmak için kaleme alındı. Nusret Fişek, Türkiye'de Temel Sağlık Hizmetlerinde dünyaya yol gösteren ilkelere dayalı 224 sayılı Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Kanunu ve Kadın-Anne ve Çocuk sağlığında devrim yaratan 557 sayılı ve 2827 sayılı Nüfus Planlaması Kanunları'nın mimarıdır. Bugün ülkemizde son on yıla dek bu yasaların uygulandığı sürede sağlık göstergelerindeki belirgin iyileşmeler bu yasaların en somut sonuçlarıdır. Umman gibi çok yönlü, çok üretken, tıp eğitimi ve sağlık politikalarında çığır açan bir büyük bilim insanını bir derlemenin sınırlı sayfalarına hem de kendisini 23 yıl tanımış birlikte çalışmış bir öğrencisi olarak sığdırmak zor olsa da yine de bu derlemede başarılmaya çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Nusret Fişek, Halk Sağlığı, Kadın Sağlığı, Bilim İnsanları, Türkiye

Abstract: This review article was written in order to introduce Prof. Dr. Nusret H. Fişek, a pioneer, a real scientist raised by our Republic within the scope of "Scientists Serving Turkish Medicine" On the occasion of the 100th anniversary of our Republic; to those who do not know Nusret Fişek, an exemplary "HOCA" who has raised countless modern, democratic, young generations, following in the footsteps of Atatürk. He achieved countless successes at global and national levels, personally been a guide to all physicians who have adopted the ethical and deontological values of science without compromising their principles. Nusret Fişek is the architect of the "Law No. 224 on Socialisation of Health Services", which laid the foundation of the principles of Primary Health Care Services in Turkey 17 years before Alma Ata, which laid the foundation of the principles of Primary Health Care Services at the global level. He was also architect of the Population Planning Laws No. 557 and No. 2827, which revolutionised the health of women, mothers and children. Today, the significant improvements in health indicators of Turkey until the last ten years are the most concrete results of these laws. Although it is difficult to fit a great scientist such as oceans, who is versatile, very productive, a pioneer in medical education and health policies, into the limited pages of a review as a student who has known him for 23 years and worked with him, this review has nevertheless been tried to be achieved.

Keywords: Nusret Fişek, Public Health, Women Health, Scientists, Turkey

Akın A, Büyük Bir Bilim İnsanı; Hocam Prof.Dr. Nusret H. Fişek (1914-1990), *Türk Tıbbına Hizmet Veren Bilim İnsanları Özel Sayısı, Aralık 2023;52-75 Doi: 10.20515/otd.1382023*

ORCID ID of the author: AA. 0000-0003-2379-3325

Received 27.10.2023

Accepted 21.11.2023

Online published 11.12.2023

Yazışma Adresi / Correspondence Address

Ayşe AKIN

e-mail: ayseakin@gmail.com

1.Giriş

Bu tür yazılarda usul olmasa da belirtmek isterim ki 2023, büyük emeklerle var edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'nin 100 yılı... Bu yıl ülkeye sevgi ve saygısı olan her birey ve her kuruluşun 100 yıl için özel bir eser yaratma gayreti içinde olduğunu mutlulukla ve takdirle izliyor, hem Cumhuriyetimizle hem de cumhuriyetin değerinin farkında olanlarla gurur duyuyoruz; Eskişehir Osmangazi Üniversitemizi de bu bağlamda hazırlığını yaptıkları "Türk Tıbbına Hizmet Veren Bilim İnsanları" çalışmalarını için kutluyorum ve teşekkür ediyorum.

Yazımın başlığını "Hocam Nusret Fişek" olarak belirledim, çünkü Sn. Fişek benim Hacettepe Üniversitesi Halk Sağlığı Bölümüne asistan olarak girdiğim yıldan (1966 yılı sonu) kendisini kaybettiğimiz 1990 yılına dek bire bir bölüm başkanım, tez ve her konuda danışmanım, Halk Sağlığı formasyonumda "rol modelimdi". Yalnız bu konuda bencillik etmeden belirtiyim ki Sn. Fişek sadece benim değil kaç bin ya da kaç milyon hekimin Hocası, danışmanı, rol modeli oldu ve kendisinin yetiştirdiği ya da yetiştirdiklerinin yetiştirdiği hekimler ve diğer sağlık personeli bu ülkenin tüm insanların sağlığına hem de Nusret Fişek İlkeleri" ile hizmet ettiler ve etmeye devam ediyorlar.

1.1-Prof. Dr. Nusret H. Fişek'in (kısa) Özgeçmişi:

Eğer tanıtılacak kişi çok büyük, yaşamını Türkiye için insanlık için dolu dolu geçirmiş bir önder ise onu anlatmak, tanıtmak kolay değildir... Ancak benim tanıtmadaki kolaylığım, sizlere "kısaca" tanıtacağım bu büyük bilim insanını benim toplam 23 yıl tanımış, tam olarak 18 yıl bire bir çalışmış olmam.

Prof. Dr. Nusret Hocamız, inandığını gerçekleştiren inanmadığının karşısında hiç ama hiç eğilmeden duran, doğruyu savunan karşıdaki kim olursa olsun taviz vermeyen son derece "demokrat" bir kişi idi. Kişilik yapısındaki bu özellikleri bize de öğretti, ya da biz ondan öğrendik...

Nusret Hoca, bitmez tükenmez enerjisi ile bilinçli olarak yaptığı çalışmalarla, Türkiye'deki pek çok "ilki" gerçekleştirdi; Dünya Tıbbına, Sağlığına katkıları oldu. Nusret Hocanın gerçekleştirdiklerini bu

yazının kısıtlı sayfa sayısında yansıtmak olası değil, ancak bazı örnekler verecek olursam belki onun insanlığa, bilime, özellikle "halk sağlığı" alanında yaptıklarının ulusal ve uluslararası boyutunu özelliklerini ve Türkiye'ye olan katkılarını tanımayanlara sınırlı da olsa anlatmış olurum.

Prof. Dr. Nusret H. Fişek, 21 Kasım 1914 yılında Sivas'ta doğdu. Annesi Mukaddes Hanım, babası Kurtuluş Savaşı'nın önde gelen komutanlarından Tümgeneral Hayrullah Fişek, kardeşi Prof. Dr. A. Hicri Fişek'tir 1940 yılında "başarılarında büyük payı bulunduğunu her zaman andığı" Perihan Hanım'la evlenmiş ve iki oğulları olmuştur; biri siyaset bilimci ve gazeteci olan Prof. Dr. Kurthan Fişek, diğeri benim de Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesinde öğrencim olan Prof. Dr. Gürhan Fişek'tir.

Nusret Fişek, 1932 yılında, Kabataş Erkek Lisesi'nin fen bölümünden mezun oldu. 1938 yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni birincilikle bitirdi. Öğrenciliğinin son 5 yılı, genç Cumhuriyet'in önemli bir ürünü olan 1933 Üniversite Reformu aydınlanması dönemi olmuştur **İzleyen yıllardaki eğitimleri ve görevleri kronolojik olarak: (1-5)**

- ✓ 1941 yılında - İstanbul Üniversitesi'nde Bakteriyojoloji İhtisası'nı tamamladı; 1941'de bakteriyojoloji uzmanı olan Fişek, 1943'te Çiçek Aşısı Servisi uzmanlığına atandı. Bu yıllarda biyolojik standartların ve yerli aşı üretiminin geliştirilmesi ekibine başkanlık etti.
- ✓ 1945 yılında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Bulaşıcı Hastalıklar Şubesi uzmanlığı görevini üstlendi. 1946'da Biyokimya Uzmanı oldu,
- ✓ 1946'da ABD'ye giderek John Hopkins Halk Sağlığı Okulu'nda sağlık yönetimi ve ilişkili disiplinler üzerine çalışmalar yaptı.
- ✓ 1949-1952 WHO/HRP Hizmet Araştırmaları Steering Komitesi Üyeliği, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) İcra Komitesi Üyeliği ve International Editorial Advisory

- Committee of the Population Information Program of the George Washington University Medical Center Üyeliği, Dünya Nüfus Araştırmasının değerlendirilmesi görevlerinde bulundu.
- ✓ 1952 yılında ise ABD. Harvard Üniversitesi'nden Tıp Bilimlerinde Doktora derecesi aldı. Kendisi; tıp bilimleri felsefe doktoru olan ilk Türk'tür. Yurda döndükten sonra Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Biyokimya Enstitüsü'nde asistanlığa başladı.
 - ✓ 1955'te Biyokimya doçenti unvanını aldı ve DSÖ tarafından Biyolojik Standardizasyonda bilirkişi olarak görevlendirildi.
 - ✓ 1958'de Ankara Hıfzıssıhha Okulu'na Müdür olarak atandı.
 - ✓ 1958-1960 yıllarında, Türkiye'de hızlı nüfus artışını sorununu ilk fark edenlerden ve bu konuda ilk harekete geçenlerden birisi oldu. Hızlı nüfus artışıyla sağlık, sosyal ve ekonomik sorunların bağlantısını kuran bir dizi araştırmaya önderlik etti ve araştırmaları pronatalist politikaların değiştirilmesine kaynaklık etti.
 - ✓ Dr. Nusret Fişek; 27 Mayıs 1960 Devrimi'nin ardından 15 Temmuz 1960 tarihinde Sağlık Bakanlığı Müsteşarlığı'na atanmış olup kısa bir süre de Sağlık Bakanlığı'na vekalet etmiştir.
 - ✓ Sağlık Bakanlığı Müsteşarlığı döneminde 224 sayılı "Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun" ile 1965 yılında 557 sayılı "Birinci Nüfus Planlaması Kanunu"nun çıkarılmasını sağladı
 - ✓ 1965 yılına dek çeşitli bakanlar ile çalıştıktan sonra, Faruk Sükan'ın Sağlık Bakanlığı döneminde müsteşarlıktan alınmış; Danıştay kararı ile görevine geri dönmüştür. Yeniden müsteşarlık görevinden alınmasının ardından yeniden Danıştay kararıyla müsteşarlığa dönmüş; ancak iş üretme olanaklarının tükendiğini görekerek kendi isteğiyle bu görevini bırakmıştır.
 - ✓ 1966 yılında Halk Sağlığı Profesörü oldu. Tetanos toksoidi konusunda yaptığı özgün çalışma ile uluslararası başarı kazandı. Biyokimya dalında ise laboratuvarlar kurdu ve geliştirdi
 - ✓ 1966 yılında Hacettepe Üniversitesi'nde (HÜ) göreve başlayan Sn. Fişek Üniversite'de Rektör Yardımcılığı, beş yıl "HÜ. Nüfus Etütleri Enstitüsü" Müdürlüğü ve daha sonra 15 yıl HÜ. *Toplum Hekimliği Enstitüsü*" Müdürlüğü görevlerini yürüttü
 - ✓ 1966-1971 yılları arasında Hacettepe Üniversitesi "Mezuniyet Sonrası Eğitim Fakültesi" Dekanlığı görevini yürüttü
 - ✓ 1966-1983 yılları arasında diğer tüm yaptıklarının yanında Hacettepe Üniversitesi adı önceleri Toplum Hekimliği Bölümü olan, YÖK'ün kurulmasından sonra Halk Sağlığı Anabilim Dalı olan bölümde Bölüm Başkanı olarak çalışmalarını yürüttü ve 1983 yılında emekliye ayrıldı.
 - ✓ 1983-1990: Prof. Dr. Nusret H. Fişek, "en onurlu görevi" olarak nitelendirdiği, Türk Tabipleri Birliği Başkanı olarak görev yaptı.

1.2- Ödülleri

Bu başlık altında söz edilecek "ödülleri" kendisinin hizmet olarak hangi alanlarda çok başarılı olduğuna da işaret etmektedir.

Nusret Hoca'nın ödülleri iki kategoride gruplandırılabilir;

Birinci Grup:

Kendisinin de en fazla önemseyip yıllarca emek verdiği, onu rol model alıp ilkelerini içselleştiren ve kuşaktan kuşağa öğretilerini aktaran öğrencileri yani öğrencileri-bizler ve öğrencilerinin yetiştirdiği Türkiye'nin "**topluma hizmet veren sağlık insan gücü**"; her düzeyde yöneticisinden en uça

çalışan sağlık personeline dek sağlık neferleri yani herkes.

İkinci Grup;

Ulusal ve uluslararası aldığı ödüller-Üyelikler- Toplumsal Etkinlikler:

Prof. Dr. Fişek toplumsal yaşamında onurlu ve önemli toplumdaki, sağlıktan ve insanlardan yana birçok etkinliklerde bulunmuştur. Sn. Fişek'in **toplumsal etkinlikleri ve ödülleri** arasında en önemli olanlar:

- ✓ Nüfusbilim alanındaki çalışmaları nedeniyle Michigan Üniversitesi 150. yıl ödülüne ve
- ✓ Sağlığın sosyalleştirilmesi alanındaki çalışmaları nedeniyle ise İngiliz Kraliyet Akademisi üyeliğine (FRCP) layık görüldü (1974).
- ✓ Pek çok Sivil Toplum Kuruluşunun kurucuları arasında yer aldı ve üyesi oldu. Örneğin, Nükleer Savaşın Önlenmesi İçin Hekimler Derneği (NÜSHED) Kurucu ve Onur üyeliği; Türkiye Aile Sağlığı ve Planlaması Vakfı Onur üyeliği; Nükleer Tehlikeye Karşı Barış ve Çevre İçin Hekimler Derneği üyeliği; Atatürkçü Düşünce Derneği Kurucu üyeliği; Türkiye İnsan hakları Vakfı Kurucu üyeliği; İnsan Hakları Derneği Kurucu üyeliği; Türk Mikrobiyoloji Cemiyeti üyeliği; Ankara Mikrobiyoloji Derneği üyeliği; Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırma Vakfı (TÜSES) Kurucu üyeliği; Ankara Jinekoloji Cemiyeti Şeref üyeliği; Türkiye Aile Sağlığı ve Planlaması Vakfı Onur üyeliği; Cüzzam Savaş ve Araştırma Derneği Şeref Diploması; Hacettepe Üniversitesi Akademik Hizmet Belgesi; Türk Tabipleri Birliği Hizmet ve Onur Belgesi; Türkiye Ulusal Verem Savaş Derneği Şeref Rozeti sahibidir.

Prof. Dr. Nusret Fişek, yurt dışında önemli pek çok kuruluşun saygın bir üyesi olup bu kuruluşlar bağlamında çeşitli etkinliklerde de bulunmuştur- orijinal isimleri ile bazı örnekler:

- ✓ Honorary Member of The American Medical Association (13.6.1947); - Member of The National Geographic Society (1.1.1948); - Active Member of The New York Academy of Sciences (26.5.1960); Fellow of The Royal College of Physicians (FRCP) (1974); Member of The Harvard Chapter of The Society of the Sigma XI; Honorary Fellow of The Incorporated Liverpool School of Tropical Medicine; Honorary Fellow of The American Public Health Association; Honorary Fellow of The Faculty of Community Medicine of The Royal College of Physicians; Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ/WHO) Yürütme Komitesi Üyeliği (1964-1967); Dünya Bankası ve DSÖ Danışmanlığı; Avrupa Biyolojik Standardizasyon Birliği Ekspertler Komitesi Üyeliği; International Editorial Advisory Committee of The Population Information Program of The George Washington University Medical Center (Department of Medical and Public Affairs) (December 1977); Family Planning in Columbia (IBRD, 1969); The Evaluation of Education and Training Programme of WHO for WHO/UNICEF Joint Committee (1970); Health Aspect of Labour Migration in Europe (WHO/EURO 1971); The Future Organization of Medical Practice in Europe (Council of Europe, 1972); The Population Programme of The Government of Tunisia (IBRD, 1973); Research Projects On Auxillaries and Field and Community Workers in Family Planning (IBRD, 1974); The Training and Use of Supervisors in Pakistan (WHO/HRP, 1976); The Evaluation of World Fertility Survey (UNFPA/USAID, 1980)
- ✓ *Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkındaki Kanun ile Türk-Nüfus Planlaması Kanunu'nun hazırlanması, sağlık hizmetlerinin daha sonra DSÖ tarafından da benimsenen çağdaş ilkelere göre düzenlenmesindeki önemli hizmetleri, tıp eğitiminin topluma dönük eğitim biçimine dönüştürülmesindeki hizmetleri,*

Mikrobiyoloji, Halk Sağlığı ve Nüfus Sorunları alanlarındaki derin bilgisiyle sayısız uzman yetiştirmesi ve çok sayıda bilimsel eser vermesi nedeniyle "Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) 1993 HİZMET ÖDÜLÜ" verilmiştir. Bilime hizmetleri nedeniyle vefatından 3 yıl sonra bile 1993 yılında TÜBİTAK Hizmet Ödülü'ne layık görülmüştür.

Not: 1991 yılından beri TTB Halk Sağlığı'nın çeşitli dallarında "Prof.Dr. Nusret Fişek adına teşvik edici ödüller vermektedir".

II. Türkiye ve Dünya için Nusret Fişek'in yaptıkları/Katkıları ve Kazandırdıkları (8-13)

- ✓ Prof. Dr. N. Fişek, Türkiye'de "Halk Sağlığı Disiplininin" kurucusu ve "dil, din, mezhep, soy, cinsiyet, siyasal düşünce, felsefi inanç ayrımı gözetmeksizin herkese nitelikli sağlık hizmeti" anlayışının yansıması olan 1961 yılında kabul edilen 224 sayılı "Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun'un mimarıdır. 224 sayılı kanun; Cumhuriyet'in ilk yıllarında başlayan ve 1940'lı yılların sonuna kadar ülkemizin sağlık sistemine damgasını vuran Dr. Refik Saydam'ın ulusal sağlık politikalarından sonra sağlık alanına yapılan en büyük kapsamlı ve halkçı müdahaledir. Kabul edilen yasa, koruyucu hekimlik, ekip anlayışı, sağlık yönetimi, kademeli hizmet toplum katılımı, sağlığın psikososyal belirleyicilerini ön plana çıkarmıştır. Bu sağlık sistemi, sağlık hizmetinin ülkenin en ücra köşelerine kadar yaygınlaştırılmasını; köylere ebe, ilçelere doktor, yardımcı sağlık personeli, gerekli araç ve gereç ulaştırılmasını amaçlıyordu. Dr. Fişek'in 1961 yılında 224 sayılı "Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun"a yerleştirdiği ve bu yasayla yaşama geçen temel ilkelerin pek çoğu, DSÖ'nün tam 17 yıl sonra 1978 yılında Alma-Ata'da 134 ülkenin katılımıyla yapılan

uluslararası "Temel Sağlık Hizmetleri-TSH" toplantısı sonunda yayınlanan ve 2018 yılında Astana toplantısında DSÖ tarafından tekrar vurgulanan TSH ilkeleri örnek alınmış ve bildirgelere yansımıştır. Bu da Sn. Fişek'in hem öncülüğünü, önderliğini, ileri görüşlülüğünün hem de global düzeydeki katkısının bir kanıtıdır. İfade etmek gerekir ki, 1961 Anayasası'nın getirdiği sosyal devlet anlayışı ve yarattığı ortam, Türkiye'de bu çalışmaların gerçekleşmesinde destekleyici olmuştur (14, 15).

- ✓ Türkiye'de 1963 yılında uygulamaya geçirilen bu yeni sistem, Sağlık Ocakları ile birlikte basamaklı, katılımcı ve nitelikli sağlık hizmetlerini halka yaymıştır. Bizzat makalenin yazarı, önce pratisyen hekim olarak dört yıl Sağlık Ocağı hekimisi olarak daha sonra uzman hekim ve başhekim olarak 15 yıl sözü edilen sağlık sisteminde çalışmış ve o sistemin sadece teorik bağlamda değil, gerçek anlamda uygulandığında "sistemin uygunluğundan" kaynaklı toplum sağlığında ne kadar başarılı iyileşmeler sağlandığını deneyimlemiş ve kanıtlamış bir hekim olarak bu konuyu kanıtla dayalı özellikle vurgulamak isterim. Yine belirtilmesi gerekir ki sağlık hizmetlerinin sosyalleştirildiği sistem yani 224 sayılı yasanın getirdikleri "neo-liberal politikalara" zıt, ancak sosyal devlet anlayışıyla toplum için sağlık politikası ve sistem olarak doğru bir yaklaşımdı. Nitekim Türkiye'nin o dönemdeki sağlık göstergelerinde meydana gelen iyileşmeler bu düşüncenin doğruluğunun kanıtlarıdır (Bkz. Türkiye Sağlık ve Nüfus Araştırması (HÜ-TNSA'lar) 1963-2018) (16, 17).
- ✓ Türkiye'de 1955-1960 yılları arasında doğum kontrolünün yasak olmasının olumsuz sonucu olarak yüksek riskli, istenmeyen gebeliklerin artması ve buna bağlı kadınların yasa dışı tehlikeli, sağlıksız usullerle düşüğe

başvurmaları ve anne ölümlerindeki dramatik artış Nusret Fişek'in araştırma ve yazıları ile dikkat çektiği hususlardı. Diğer yandan hızlı nüfus artışının olası sonuçlarını ekonomik yönden ele alan bilim insanlarının da yazıları, Türkiye'de nüfus politikasının değiştirilmesine yol açan çalışmaların başlangıcı olmuştur. Şöyle ki, her beş yılda bir yapılan nüfus sayımları, nüfus artışının anormal bir eğilim gösterdiğinin ilk işaretini 1950 yılında vermiş ve nüfus artış hızı binde 22'ye çıkmıştı. 1955 sayımı sonucu ise, durumun tehlikeli bir hal aldığı kanıtlanıyordu. Ancak ülke yönetiminden sorumlu olanlar bu durumu değerlendirememiş ve zamanında gereğini yapamamışlardır. Nusret Fişek'in bu konuya yönelmesindeki en önemli neden, aşırı doğurganlığın ve çağdışı yöntemlerle gebeliğe son vermek isteyen kadınların sağlığının ciddi bir biçimde bozulması ve bu nedenlere bağlı anne ölümlerinin dramatik düzeyde artması idi (18).

- ✓ N. Fişek Hızlı nüfus artışıyla sağlık, sosyal ve ekonomik sorunların bağlantısını kurarak bir dizi araştırmaya önderlik etmiştir. 1958-1960 yıllarında antinatalist politikaların dile getirilmesinin dahi yasaklanmış olduğu bir dönemde yapılan bu çalışmaların bulguları, ülkemizde daha önce egemen olan pronatalist politikaların değiştirilmesine kaynaklık etmiştir. Bu dönemde ayrıca, Nüfus Planlaması konusunda toplumu bilgilendirmek üzere kapsamlı bir kampanya başlatarak, gazetelere onlarca yazı yazmış ve konuyla ilgili çeşitli sektör yöneticilerinin desteğini de alarak gebeliği önleyici yöntemlerle ilgili halk eğitimi çalışmalarının hem kadınlara hem de erkeklere yönelik olarak yapılmasını sağlamıştır.
- ✓ 1960 yılında, 27 Mayıs Devrimi'ni izleyen aylarda Millî Birlik Komitesi, Devlet Planlama Teşkilatını (DPT) kurmuştu. Sağlık Sosyal Yardım

Bakanlığı (SSYB) da ana ve çocuk sağlığı bakımından büyük bir önemi olan doğum kontrolü sorununun çözümünü ciddiyetle ele almış ve 1960 yılında yapılan üst düzey ilk toplantıda, aile planlaması (AP) konusunun Beş Yıllık Kalkınma Planı'na alınması kararı verilmiştir. N.Fişek, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın "sağlık sektörü" kısmını hazırlamıştır. 1961 Anayasası'nın getirdiği sosyal devlet anlayışı ve yarattığı ortam, bu çalışmaların ortaya çıkması ve yürütülmesine imkan vermiş olsa da yeni politikanın ve uygulamasının ana hatlarını belirten yasanın Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından kabulü kolay olmamış, bu konudaki uğraş, beş yıl sürmüştür. Resmi Gazete'de 10 Nisan 1965 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe giren 557 sayılı Nüfus Planlaması Kanunu, kadın sağlığı bağlamında devrim niteliğinde bir yasa olup yasanın mimarı, savunanı ve gerçekleştireni yine Sn. Fişek ve bir grup savunucu grup olmuştur. Şöyle ki, daha önce de değinildiği gibi, Türkiye'de hızlı nüfus artış sorununu ilk fark edenlerden birisi olan Fişek'in önderlik ettiği bir dizi araştırma; hızlı nüfus artışıyla sağlık, sosyal ve ekonomik sorunların bağlantısını kurarak ülkede nüfus artırıcı politikaların değiştirilmesine bilimsel araştırmalarla ve sektörler ve disiplinler arası iş birliklerini güçlendirerek kaynaklık etmiştir. Ayrıca N. Fişek, konu ile ilgili planlayıcılardan uygulayıcılara kadar birçok insanı bizzat eğitmiştir (19).

- ✓ Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi'nin kurulmasında ve gelişmesinde büyük katkıları olan Prof. Dr. Nusret H. Fişek, tıp eğitiminin niteliği üzerinde önemle durmuştur. Nitelikli teorik bilgiyi gerekli görmekle birlikte, uygulamalı eğitim olmaksızın yetersiz kalacağını düşünmüş, ayrıca tüm sağlık personelinin, hizmet verilecek bölgeye ve sağlık hizmetinin niteliğine göre ayrı bir

uyum eğitimi programından geçirilmesi gerektiğini de öngörmüştür. Hekimlerin, yaşam boyu eğitim programlarıyla bilgilerini tazelemeleri, teknolojiye ve bilimsel gelişmelere uyum sağlamaları ve halkın sağlık sorunlarından haberdar olup çözüm üretmeleri gerektiğini düşünmüştür. Sağlık konularındaki planlamaların halkın hekim kullanma alışkanlığına, ülkenin istihdam gücüne ve ihtiyacına göre planlanması gerektiğine inanarak hekimlerin, yeterli altyapısı, öğretim üyesi, araç ve gereci bulunmayan fakültelerde eğitim görmesinin yanlış olduğuna yazı ve konuşmaları ile defalarca dikkat çekmiştir.

- ✓ 1965 yılında Hacettepe Üniversitesi'ne geçtikten sonra Dr. Fişek'in gerçekleştirdiği önemli bir uygulama da "Üniversitelere bağlı" Sağlık Eğitim ve Araştırma Bölgelerinin-SEAB" kurulmasıdır. 1965 yılında Etimesgut Sağlık Eğitim ve Araştırma Bölgesi'nin, 1975 yılında ise Çubuk Sağlık Eğitim ve Araştırma Bölgesi'nin kurulmasını sağlamıştır. Bu bölgelerin kuruluşunun temel iki amacı vardı. **1. Amaç:** Ülkeye yetiştirilen hekim ve diğer sağlık personelinin sadece hastanelerin dört duvarı arasında değil, toplumun içinde çok yönlü halkla bütünleşerek bire bir etkileşerek koruyucu sağlık hizmetlerinin anlamını uygulamalarla görerek öğitilmeleriydi. **2. Amaç** ise; 224 sayılı Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Yasası'nın temel aldığı koşullar, liyakatli bir yönetimle, gerçek anlamda yerine getirildiğinde alınabilecek sonuçları demostre eden "model" uygulamalarla örnekler oluşturmaktı. Nitekim Türkiye'de N. Fişek'in başlattığı SEAB'ların sayıları artmış, o dönem eğitilen mezun olan hekimler ve diğer sağlık personeli toplumun sağlığında "fark yaratmışlardır". Bu örnekler bilimi temel alan yaklaşımların yani "Nusret Fişek yaklaşımının" yol

göstericiliğine işaret etmektedir. Nusret Hoca'nın Türkiye'ye kazandırdığı nitelikli insan gücü "yurtsever, uygar, Atatürkçü" ve daha aklınıza ne iyi özellikler gelirse o nitelikte olmuşlardır. Bu grubun sayısını kimsenin bilmesi olası değildir, çünkü Nusret Hocadan kim ne öğrendi ise onlar da hep aynı konuları, bilgileri, ilkeleri başkalarına öğretmişlerdir. Yani Nusret hocanın öğretileri, Türkiye'ye olan katkıları onun öğrencileri aracılığı ile çoğalarak Türkiye'ye mal olmuştur.

- ✓ Sağlık, Eğitim ve Araştırma Bölgeleri'nin kurulması, öğrenci ve asistanların "Toplum Hekimliği eğitimlerinin" uygulamalı olarak, liyakatle yönetilen gerçek saha koşullarında sağlanması yine onun başlattığı çalışmalarıdır ve bu pek çok Üniversitemizde benzer şekilde uygulanmış, bu bölgelerde yetişen hekimler, ebeler, hemşireler, sağlık memurları, diyetisyenler Türkiye'nin her köşesinde topluma hizmet etmişlerdir, etmeye devam etmektedirler. Öncülüğünü yaptığı bütün bu çalışmaların Türkiye'deki etki ve katkısı çok büyük olmuştur. Bunu anlamak için sadece Türkiye'nin 1963'den sonraki sağlık göstergelerine bakmak yeterli olur, çünkü o göstergelerdeki iyileşmeleri sağlayan çalışmalarda hep Prof. Dr. Nusret Fişek'in izleri görülecektir. Sanırım Türkiye'de "Halk sağlığında iz bırakanların" da yüzde 99,9 unda Prof. Dr. Nusret Fişek'in izleri mevcuttur. Tam da bu bağlamda bazı somut örnekler verilecek olursu: İlk örnek Çubuk SEA Bölgesi'nde sözü edilen modelle, yani 224 sayılı yasa esaslarına göre hizmet vermeye başladıktan kısa süre sonra evde olan doğumlar % 85'den % 15'e düşmüş Anne Ölüm Oranı ilk beş yılda yüz bin canlı doğumda 300 iken, önce 70'e, sonraki yıllarda 0'a düşmüştür. Yine bin canlı doğumda 176 olan Bebek Ölüm Hızı bir süre sonra binde 21'e düşmüştür. Diğer bir örnek, Türkiye düzeyinde; 224 sayılı yasanın getirdiği sağlık sistemi, sistemin tüm ülkede

değiştirildiği 2011 yılına dek yaklaşık 45 yıl uygulanmıştır. Bu sağlık sistemi ile örneğin Anne Ölüm Oranı yüz bin canlı doğumda 265 (1963), sonra 208 (1974), daha sonra 132 (1981) ve 28,5'e (2005-Ulusal AÖ Araştırması) düşmüştür. Sağlık sisteminin değiştirildiği 2011 yılından 2020 yılına dek ise Türkiye'de Anne ölüm Oranları yüz binde 15 civarında, küçük iniş çıkışlarla değişmeden "plato" çizmektedir. Tüm bunların günümüz karar vericileri tarafından düşünülerek değerlendirilmesi gereken somut kanıtlardır (9-12, 16, 20-23).

- ✓ Nusret Hoca'nın Türkiye'nin sağlık düzeyine özellikle kadın-anne ve çocuk sağlığına olan diğer somut katkısı, 1983 yılında çıkması sağlanan 2827 sayılı İkinci Nüfus Planlaması Yasası'dır. Tarihi önemi olan ve bizlerin beş yılını alan bu çalışmadan Kısaca söz edilecek olursa; 70'li yılların sonu, aile planlaması (AP) konusu Türkiye'de önemli idi ve mevcut yasaya rağmen ciddi boyutlarda karşılanamayan hizmet açığı vardı. Burada da en büyük sorun, AP uygulamalarını hekimin yapması bekleniyordu ancak kırsal alanda hekim değil daha çok ebe-hemşireler vardı, onların da uygulama yetkileri yoktu, hekimlerin ise vakti... Diğer taraftan isteyerek düşüklerin sosyal endikasyonla yapılması yasa dışı olduğu halde kaynaklara göre Türkiye'de yılda 300 bin isteyerek düşük oluyordu. Bütün bunlara halk sağlığı, kadın sağlığı yönünden çözüm getirilmesi gerekiyordu. 1978 yılında Nusret Hocamızın öncülüğünde kurulmuş olan DSÖ İş Birliği Merkezi'nde, Hocamızın danışmanlığında benim (Dr. A. Akın) sorumlu araştırmacı olduğum ilk çok merkezli araştırmalar başlatıldı. Bu kapsamda yürütülen ve ekibin yaklaşık beş yılını alan araştırmada; Ebe-Hemşireler hekim kadar başarılı Rahim İçi Araç uygulayabilirler mi?, hangi yöntemle eğitilmelidirler? Hekimlere AP eğitim yöntemi

geliştirilmesi, hekimler "menstrüel regülasyon-MR" yöntemi ile başarılı olarak erken dönem gebeliği sonlandırabilirler mi? İsteyerek düşüklerin Türkiye'de yasallaşması için gerekçeler var mı?...gibi soruların bilimsel yanıtları, DSÖ-İş Birliği ile yürütülen "bir dizi sağlık hizmet araştırmaları ile" arandı ve yanıtları verildi. Bu araştırmalar kapsamında: Ebe Hemşirelere RİA eğitimi için yöntem geliştirildi, hekimler kadar başarılı uygulayabildikleri bir yıllık saha çalışması ile gösterildi, eğitilmiş ebe-hemşirelerin, kendi çalışma yörelerinde başarılı uygulama yapabildikleri 201 ebe-hemşirenin, iki yıl sahada uygulamaları izlenerek demonstre edildi. 35 pratisyen hekime, Manuel Karman Vakum Aspirasyon (MVA) yöntemi öğretildi ve başarılı olarak uygulayabildikleri gösterildi. Ayrıca "yasadışı isteyerek yapılan düşüklerin sağlık sistemine daha fazla yük getirdiği, Türkiye'nin de içinde olduğu çok ülkeli bir çalışmada kanıtlandı. Bütün bu çalışmalar DSÖ-Cenevre merkezi HRP bölümü iş birliği ile ve Nusret Hocamızın önderliği ile yapıldı. Eğer Hoca, mekanizmayı bilerek Sağlık Bakanlığı (SB) Bilimsel Komisyonundan gerekli izinleri alarak bu çalışmalarını başlatmamış olsaydı bunların hiçbiri yapılamazdı. Tabii hepimiz için en olumlu ve onur verici tarafı bütün bu çalışma sonuçları, o zamanki sağduyu sahibi olan Sağlık Bakanlığı yetkililerince de yeterince desteklenip savunulduğu için, 24 Mayıs 1983 de kabul edilen 2827 sayılı Nüfus Planlaması Kanununun içinde araştırmalarla çalışılan bütün bu maddelerin yer alması idi. **Tüm bu yapılanların sonunda Türkiye'de anne ölümlerinin içinde sağlıklı düşüklerin payı % 53 ten, % 2 ye düştü bu sonuç "Nusret Fişek" katkısının Türkiye düzeyinde kadın-anne sağlığı alanındaki bilimsel olarak somutlaştığı kanıtlandığı bir göstergedir (23- 26).**

- ✓ N Fişek, "Anne ve Çocuk Sağlığında Risk Yaklaşımı" kavramını, Türkiye'ye kazandırmıştır. Bu konuda DSÖ (WHO) ile yapılan iki yıl süren saha çalışmaları ile izleme kartları geliştirilerek Türkiye'de genel kullanıma mal edilmiştir.
- ✓ Bugün Türkiye'de gebeliği sonlandırmada yaygın olarak kullanılan, en atravmatik yöntem olan, "MVA- Karman Aspirasyon kitlerinin" ilk kez DSÖ aracılığı ile getirilmesi Hoca sayesinde olmuş, daha sonra bu yöntemin Sağlık Bakanlığı'nın isteği ile diğer hekimlere eğitimleri tarafımızdan yapılmıştır.
- ✓ Hacettepe Üniversitesi Toplum Hekimliği Enstitüsü'nü 15 yıl boyunca yönetti. "HÜ Nüfus Etüdüleri Enstitüsü"nde beş yıl müdürlük yapan Prof. Dr. Fişek, doğru kararlar alabilmek için güvenilir bilgi toplamanın gerekliliğini iyi bilen bir kişi olarak 1967 yılında Hacettepe Üniversitesi'nde "Nüfus Etüdüleri Enstitüsü"nde müdürlük yaptığı süre içinde bir yandan insan yetiştirmiş, bir yandan farklı bilim dallarında faaliyet gösteren uzmanlar ve kuruluşlar arası ilişkiler sağlamış, araştırmalar yürüterek sağlıklı bir veri tabanı oluşturmuştur. Diğer yandan da "Nüfus Bilim Sözlüğü"nü oluşturulmasına önyak olarak demografideki kavramlara Türkçe karşılıklar bulunması için katkılarda bulunmuştur. Örneğin 1963 yılında ilkini kendisinin başlattığı ülke çapındaki nüfus ve nüfus-sağlık ilişkilerini ortaya koyan araştırmalarının (Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, TNSA) yönlendiricisi ve uygulayıcısı olarak konunun önemini ülkemizde kavranmasında en büyük rolü oynayan kişidir. SB Müsteşarı iken, ilk olarak Population Council ile iş birliği yaparak "1963 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması" halen beş yıl ara ile ülke örnekleme üzerinde yapılan araştırmaların da ilkidir. Esasen Hoca, daha sonraki 1968 ve 1973 yıllarındaki Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmalarını, müdürü olduğu HÜ Nüfus Etütleri Enstitüsü'nde benzer araştırmaların yapılmasını sürdürerek konunun Türkiye'de gelenekselleşmesini de sağlamıştır.
- ✓ Demografi eğitiminin sağlıklı ve nitelikli olması için yurt dışından konusunda uzman olan kişilerin Türkiye'ye getirilmesi için gayret göstermiştir. Eğitim ve araştırmalarda kalitenin yükseltilmesini sağlayan bu tutumun yanında, Prof. Dr. Nusret H. Fişek, öğrencilerinin pek çoğuna da bu yazının yazarı dahil yurt dışında eğitim yapma olanağı yaratmıştır. Beş yıl başkanlığını yaptığı Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'ndeki (HÜNEE) Dokümantasyon Merkezi'nin kurulması da onun çaba ve destekleri ile sağlanmış olup, bu merkez halen ülkemizde konusunda tek ve en büyük bilgi kaynağı olma durumunu korumaktadır (8,14,27-32).
- ✓ Demografi ve Halk Sağlığı disiplinlerinin ortak sorun alanlarını saptayan Prof. Dr. Nusret H. Fişek, doğumlarla ölümler hakkında sağlıklı veri toplanmasının önemine dikkat çekmiştir. Daha 1960'lı yıllarda nüfus ve aile planlaması programlarının kadın sağlığı ve kadın hakları çerçevesinde ele alınması gerektiğini ortaya koymuştur. Nüfus planlamasının etkin bir biçimde uygulanması için toplumun ikna edilmesi gerektiğinin bilincinde olan Dr. Fişek; bunu gerçekleştirmek üzere planlamacıların da içinde olduğu bir çalışma grubu oluşturarak kapsamlı bir kampanya başlatmış, gazetelere onlarca yazı yazmış ve konuyla ilgili yetkililerin desteğini almıştır.
- ✓ Prof. Dr. Nusret H. Fişek'e göre hekimler, mesleklerini ekonomik bir araç olarak görmemeli, topluma karşı hizmeti birincil ödev olarak benimsemeli ve çalışma saatlerini çok iyi değerlendirmelidirler. Böyle

- bir yaklaşımla sağlık hizmetleri sosyalleştirilebilecek ve hekimlik düzeyinin yükselmesine katkıda bulunulabilecektir. Diğer bir savunduğu husus, sağlık hizmetlerinde hekimin yalnız başına görev yapan biri olmadığını ve çalışma grubuyla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymuş, ekip çalışmasının, çağdaş sağlık anlayışının bir parçası olduğuna dikkat çekmiştir. Sağlık hizmetlerinin örgütlenmesinin ise sigorta sistemine değil, bütçe kaynaklarına dayanması gerektiğini vurgulayarak, bütçeden sağlığa yeterli payın ayrılmak zorunda olduğunu belirtmiştir.
- ✓ Türk Tabipleri Birliği, onun başkanlığı döneminde (1983-1990) birçok girişime imza atmıştır. Kamu kuruluşu niteliğinde, hükümetten bağımsız bir kuruluş olan Türk Tabipleri Birliği'nin yasasından gelen yetkilerinden yararlanarak, bir yandan üyelerinin hak ve çıkarlarını korurken, öte yandan halk sağlığına katkısını sağlamak için yürürlüğe konulan pek çok program, "üretici etkinlikler" olarak nitelenmiştir. Merkez Konseyi'ne bağlı olarak kurulan kollar (İşçi Sağlığı Kolu, Pratisyen Hekimlik Kolu, Sendikalaşma Kolu, İnsan Hakları Kolu, Özlük Hakları Kolu vb), bir yandan programlar uygulamaya koymuş ve Kongreler gerçekleştirirken; öte yandan yerel tabip odaları düzeyinde de eş-kolların oluşmasını sağlamıştır. Bugün de varlığını koruyan bu kolların uygulamaya koyduğu sertifika programlarından İş yeri Hekimliği Sertifika Programı, Spor Hekimliği Sertifika Programı, Sürücü Kursu Hekimliği Sertifika Programı, ülkemizdeki yaygın ve etkin "hekimlikte sürekli eğitim programlarının" ilk örnekleridir. Aynı dönemde gerçekleştirilen II. İşçi Sağlığı Kongresi, I. Pratisyen Hekimlik Kongresi bugün de kendi alanlarında ağırlıklarını koruyan ve sürdüren kongrelerdir.
 - ✓ 1988 yılında bilimin karşı karşıya kaldığı en ağır saldırılardan biri olan "kansere karşı zakkum uygulamasına" şiddetle karşı çıkmış; içinde buldukları panik ortamı ve açmazların etkisindeki kanserli hasta ve yakınlarıyla, otlarla geleneksel (halk) ilaçlarından yardım uman belirli bir toplum kesiminin tepkisini çekmiştir. Bu çok yönlü destekli saldırı karşısında, ısrarla bilimi ve etik ilkeleri öne çıkarmış; hükümeti bu konuda tavır almaya zorlamıştır
 - ✓ Yine Prof. Dr. Nusret H. Fişek'in başkanlığı döneminde, sağlık alanında hizmet veren dört meslek odasının bir araya gelerek kurdukları Sağlık Meslek Birlikleri Danışma Kurulu, konfederasyon oluşumuna giden çok önemli bir adımdır. İlk dönem başkanlığını Sn. Prof. Dr. Mekin Tanker'in (Eczacılar Birliği Bşk) yaptığı bu oluşumun ikinci başkanı da TTB başkanı olan Prof. Dr. Nusret H. Fişek'tir.
 - ✓ Prof. Dr. Nusret H. Fişek demokrat bir insandı. Bunu yaşamının en olgun dönemini ve tüm deneyimlerini, toplumdan yana bir meslek örgütü olan TTB için kullanarak kanıtladı. 1983 yılında Türk Tabipleri Birliği başkanlığı görevini üstlenerek bu meslek örgütünün, başkanlığını yaptığı altı yıl içinde demokrasi mücadelesi veren seçkin bir toplum örgütü haline getirmiştir. Kendi savaşım çizgisi ile Türk Tabipleri Birliği'ninkileri ustaca kaynaştırarak, sağlıklı yaşamın bir insan hakkı olduğunu savunmuş; tüm bilimsel çalışmalarını ve eylemlerini herkese nitelikli sağlık hizmeti ulaşması hedefine yöneltmiş ve fikirlerini ödünsüz bir şekilde savunmuştur. Sağlık eğitime, planlamasına, örgütlenmesine yönelik düşüncelerinin ve eylemlerinin yansırı 12 Mart'ın ve 12 Eylül'ün karanlık uygulamalarına karşı çıkmış, öğrenciler ve mücadele arkadaşları yetiştirmiştir. TTB'nin başkanı olarak, 1980'li yılların

baskıcı günlerinde idam cezalarına ve ölüm cezalarının yerine getirilmesinde doktorlara görev verilmesine karşı çıkmış; TBMM’de onay bekleyen kesinleşmiş ölüm cezası kararlarının yerine getirilmesini engellemekte önemli bir rol oynamıştır (1984 yılından beri Türkiye’de ölüm cezası uygulanmamaktadır). Ankara Cumhuriyet Savcılığı’nın açtığı davaya karşı bilimi, tıp meslek ahlakını, barışı, demokrasiyi ve insan haklarını savunan Prof. Dr. Nusret H. Fişek, işkencelere karşı çıkarak cezaevlerinde yaşanan sorunlarla yakından ilgilenmiş, Nükleer Tehlikeye Karşı Barış ve Çevre için Hekimler Derneği’nin, Atatürkçü Düşünce Derneği’nin ve İnsan Hakları Derneği’nin kurucu üyesi olmuştur.

- ✓ Nusret Fişek’in Katkılarından örnekler verilen bu bölümü tamamlarken son olarak vurgulanması gerekir ki, birçok alanda üretimde bulunan ve başarılı olan ender ve öncü kişiliklerden biri

Hacettepe Üniv. Halk Sağlığı Anabilim Dalının Albümü

III. Öğrencilerinden yansımalar (Buraya zorunlu olarak çok kısa bölümler alınan yazıların - anıların - tam metnine <https://nusret.fisek.org.tr/onun-icin-yazdilar/> bağlantısından ulaşılabilir (28-30,31).

Yazının son bölümünde aramızdan ayrılması sonrasında kendisini tanıyanlar, dostları; öğrencileri

olan N.H.Fişek, yaşamı boyunca tıp bilimini toplumsal bir bilim olarak görmesi, tıbbın en teknik konularıyla sosyal bilimlerin çeşitli dalları arasında bağlantılar kurulmasında öncülük etmiştir. Türkiye’de, içinde emek vererek çalıştığı ve kurulması ya da gelişiminde önderlik rolü bulunan başlıca bilim dalları: Bakteriyoloji; Eğitim; Demografi; Örgütlenme ve iletişim; Deontolojidir. Ancak, bir hekim olan Nusret Fişek bütün bu farklı bilim disiplinlerini toplumu odak alan “Halk Sağlığı” yaklaşımında birleştirmiş, sentezlemiş, “Halk sağlığını güçlendirici olarak” şekilde geliştirmiş, demostre etmiş ve kurumsallaştırmıştır. Sonuç olarak N. Fişek’in yetiştirdiği genç dinamik yeni nesiller ve onların da yetiştirdiği kuşaklar kendisinin başardığı bu bilim sentezini, ondan öğrenerek uygulamışlar; Gerekli mücadeleleri vererek, doğruları savunmayı, halktan / toplumdan yana olmayı sürdürmektedirler, sürdüreceklerdir de (27).

tarafından ifade edilen sayısız yazılardan ifade edilen duygulardan bazı örnekler verilmektedir. Bu örnekler hakkında yazılmış formal yazılardan çok daha fazlasını ifade etmesi nedeni ile Hocamızın çok yönlü olarak anlaşılması ve anılmasına vesile olacaktır.

Prof. Dr. Gürhan Fişek (oğlu ve öğrencisi): Hem en yakını hem de bir hekim olması nedeniyle Gürhan Fişek’in

kaleminden çıkan görüşler bu yazı kapsamında önemlidir. Öğrencim de olan rahmetle andığımız Gürhan Hoca, bir yazısında, Nusret Hoca'nın, 1933 Üniversite Reformu'nun mimarlarından İsviçreli Pedagog Prof. Albert Malche'nin çok geniş ve ayrıntılı ön-inceleme raporunda profesörlerin özelliklerini tanımlarken: Öğrencilerle diyalog kuran onları derse katan; Örnek ve yönlendirici kişiliği olan; Çağdaş bilgileri aktaran dinamik; bilgilerini halka anlatan ve onlarla paylaşan bir bilim insanı olarak belirtmişti ve Nusret Hoca'nın hep bu özelliklere sahip olmayı rehber edindiğini belirtiyordu, öğrencilerine yani bizlere göre Sn. Fişek bu özellikleri de aşan bir bilim insanı idi.

Yine aynı yazıda Gürhan Fişek'in belirttikleri: "Haksızlıklara karşı tahammülsüzdü; Bakteriyoloji alanında canla başla çalıştı. Harvard Tıp Fakültesi'nde 1946-1950 yılları arasındaki doktora çalışmasında, tetanos aşısı için zorunlu bir adım olan, mikrobun özel vasatta üretilmesini sağladı; bu vasat bugün hocasının adıyla "Müller-Müller" vasatı olarak anılıyor. Bu başarısı onu, DSÖ'nün biyolojik standardizasyon alanındaki sayılı uzmanlarından biri haline getirdi.

Nüfus Planlaması çalışmalarının özünü oluşturan doğurganlığın kontrolünde asıl hareket noktası, kadınların sağlığıydı: Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi, bir başarı öyküsüdür; Mücadele insanı idi, inandığı, halktan yana olan her şeyi savundu; Ölüm cezalarına ve ölüm cezalarında hekimin seyirci olarak bulundurulmasına, TTB Merkez Konseyi üyeleriyle birlikte, şiddetle karşı çıktı. Yargılandılar. Ama bir süreç sonunda bu akıl almaz ceza yöntemi kaldırıldı.

Hapishanelerin kötü koşullarına, açlık grevlerinde zorla besleme (şekerli su vermeme) uygulamalarına, tutukluların muayenesi sırasında kolluk kuvvetlerinin odada bulunmasına vb şiddetle karşı çıktı. Adalet Bakanlığı'nca

bu uygulamaların kaldırılmasını sağladı; En önemli hedeflerinden biri, Tıbbi Deontoloji Nizamnamesinin bu bakış açısıyla yenilenmesiydi. TTB adına, Yüksek Sağlık Şûrası üyesiydi. Yazdığı yeni Tıbbi Deontoloji Tüzüğü'nün gündeme alınmasını sağladı. Ama ilerleyen hastalığı dolayısıyla, uzatılan konuşmalardan yorgun düşmüştü. Toplantıya başkanlık eden dönemin Sağlık Bakanlığı Müsteşarı'na, "Tıbbi Deontoloji Tüzüğü'nü beklediğini", eğer o gün konuşulmayacaksa, ayrılmak istediğini söyledi. Müsteşar, "tabii, yarın konuşuruz" diyerek kendisini uğurladı ve konuyu hemen ardından gündeme alarak reddedilmesini sağladı. Bu Nusret Fişek için çok üzücü olmuştu. Hem hedefine ulaşamamış hem de üst düzey bir bürokratin bu denli küçülmesini hazmedememişti.

Sözünü hiç sakınmazdı. Onun TTB Merkez Konseyi Başkanlığı döneminde sık sık değişen bakanlara da, yol göstermeye çalıştığı ve eleştirdiği de bilinir. Bir gün hasta yatağında, dönemin Sağlık Bakanı onu telefonla aramıştı. Nusret Fişek, Bakan'a yine eleştirilerini sıralayınca, Bakan dayanamadı ve "Hocam, hiç mi iyi bir şey yapmadım?" dedi. Uzunca bir süre sessizlik oldu. Bakan, "Hocam, telefon mu kesildi?" deyince, "Hayır. Düşünüyorum. Hala yaptığınız iyi bir şeyi bulamadım" dedi.

Her savaşçının bir dayanma noktası ve yapabileceklerinin de bir sınırı vardır. Yakalandığı kansere direndi ama yenemedi. O sağlıkçıların önderiydi. Yalnızca önder olmanın değil, insan olmanın anahtarını, onun yaşam öyküsü vermektedir. İnsana değer verirdi. Bu yargı birçok açıdan irdelenebilir. Ama onun insana verdiği değeri gösterdiğine inandığım, benim için en önemli örneklerden biri, "kağıt toplayan çocuklar" için düşündükleriydi. Evde çalışma odasında, çöpe giden kağıtların konulduğu bir zarf vardı. O zarf ayrıca çöpe gönderilirdi. Anlamını sorduğumda, "kağıt toplayan çocukların, daha fazla çöpü karıştırıp mikrop

kapmamaları için ayırıyorum. Böylece daha zahmetsizce artık kağıtları elde edecekler” demişti.

Onun babam olması, yalnızca duygusal nedenlerle onu izlememi ve değer vermemi gerektirmiyor. Ben onu, “daha iyi bir dünya” özlemimi somutlandırabilmek için sunduğu model ve çalışmalar ile anıyor ve öğrencisi-izleyicisi olmaktan kıvanç duyuyorum” (29).

Dr. Pınar Senlet (öğrencisi): O BİR ÖNDERDİ demekte ve eklemekte, O değerli bir bilim adamı, yönetici, araştırmacı ve eğitimci idi, ama her şeyden önce bir toplumun ender sahip olabileceği, eşi bulunmaz bir önderdi. Döneminin çok ilerisinde yaşadı, bilim üretti, öğretti ve uygulamaya koydu.

1971 yılında ilk (Hacettepe’de) Toplum Hekimliği derslerine girdiğim günleri dün gibi hatırlıyorum. O yıl biz gencecik tıp öğrencilerinin aklındaki klasik “hekim” imajı değişmiş, her şeyden önce sağlıklı yaşamının bir insan hakkı olduğunu kavramıştık. İlerideki tüm hekimlik yaşamımızı Toplum Hekimliği felsefesiyle harmanlamamızı sağlamıştı.

Yıllar sonra geriye bakınca onun daha 1960’lı yıllarda hızlı nüfus artışı sorununu, aşırı doğurganlığın kadın sağlığı üzerindeki kötü etkilerini nasıl irdelediğini ve bu sorunlarla başa çıkmak için verdiği savaşı daha iyi anlıyoruz. Nüfus ve aile planlaması sorunlarının kadın hakları ve sağlığı açısından ele alınması gerektiğini daha o yıllarda savunmuş ve gereğini yapmıştı.

Teorik bilginin pratik uygulama olmaksızın yetersiz kalacağına inanırdı. Öğrenciliğimiz ve asistanlığımız sırasında yaptığımız Sağlık Ocağı stajları ve ocak hekimliği hepimizin hekimlik yaşamında unutulmayacak anı ve deneyimler bıraktı. O sadece hocamız değil, babamız gibi idi. Herkesle ilgilenir, hoşgörülü ve eşit davranır, deneyimlerini, düşüncelerini açık ve alçak gönüllülikle paylaşırdı.

Yaşar Yaşer (Eski DİE Başkanı): “İdol”üm Prof. Dr. Nusret Fişek hatırasına diye başlayan yazısında; Nusret ağabey benim olmak istediğim her şey idi. Bütün meslek hayatı boyunca sosyal ve insanı konu alan bütün faaliyetleri ön plana çıkarmış ve insanların sağlığı, refahı ve iyiliği için ne lazımsa yapmayı şiar edinmişti diye başlayan yazı, “Nur içinde yat Nusret abi. Hepimizin yetişmesindeki çabaların için yürekten teşekkürlerimle” diye bitiyordu...

Dr. Cihangir Özcan (öğrencisi): Bizlere uyguladığı iyi yönetici olabilme aşısının içinde ülkeyi ve insanları sevmeyi, çağdaş olabilme, cumhuriyete ve demokrasiye sahip olabilme, insan haklarına saygılı ve eşit davranabilme yanında ulaşılabilir hedeflere uygun plan ve programlar yapmak ve değerlendirmeyi sayabiliriz.

Prof. Dr. Ayşe AKIN (öğrencisi): Nusret Hocam, inandığını gerçekleştiren inandığını karşısında hiç ama hiç eğilmeden duran, doğruyu savunan karşıdaki kim olursa olsun taviz vermeyen son derece “demokrat” bir kişi idi. Bize savunduklarımızda güçlü durmayı, itiraz etmeyi “bu itiraz kendisine karşı bile olsa” hoş karşıladı, hatta desteklerdi. Bunun anlamı, o zamanki biz gençlere “hocaya biat” etmeyi değil de “kişilikli olmayı” öğretti. Nusret Hoca bitmez tükenmez enerjisi ile bilinçli olarak yaptığı çalışmalarla, Türkiye’deki pek çok “ilki” gerçekleştirdi. Hazırladığım derlemede çok yönünü ortaya koymaya çalıştım. Her çalışmamda hatırladığım öğretisi: “Araştırmalarınızı-çalışmalarınızı sadece akademik egzersiz olarak yapmayın, ne yapıyorsanız sonucu halka topluma mutlaka bir katkı sağlamalıdır” idi. Bir diğer unuttuğum öğretisi: “Ülkeye hizmet duvar örmeye benzer, herkes kendi gücüne göre bir tuğla koyar ve bir de bakarsın duvar örülmüş, bitmiş”... Sanırım bunlar bir hocanın öğrencilerinin kulağına küpe olmasını istediği çok önemli öğretilerdi. Benim Kadın-Doğum ve Halk Sağlığı

ihtisaslarımı bütünleştiren hekimliğime anlam katan rol modelim, bilimsellikte en değerli hocamdı. Bir özelliğini belirtmeden yapamayacağım, kendisine mektup yazan herkese ama herkese bizzat kendi el yazısı ile zarfını da kendi yazmak koşulu ile yanıt verirdi. Biz öğrencileri bu değerli yanıtları tarayarak en değerli mirasımız olarak elektronik ortamda saklamaktayız. Bilfiil böylesine büyük bir hoca ile çalışma ayrıcalığına sahip olmak bana hem onur hem gurur vermiştir. Bilimsellikteki ölçümüz hep kendisi oldu...Her zaman şöyle düşünmüşümdür; iyi ki yolum böylesine “büyük bir insanla” kesişti, iyi ki meslek yaşamında herkese pek nasip olmayan bir fırsatım oldu, unutmadan; Onun öğrencisi olmanın yanı sıra, TTB'nin gelenekselleştirmiş olduğu “Prof.Dr. Nusret Fişek Halk Sağlığı Bilim Ödülü”nü 1995 yılında alma gururunu da taşıyan bir öğrencisiyim... Saygı ve özlemle anıyorum.

Dr. Frederic C. Shorter (Dünya ölçeğinde tanınan bir Demograf ve Hocanın yakın dostu, çalışma arkadaşı) Kendi kaleminden: (Rough transcript of what I said at the Nusret Fişek meeting in İstanbul (Nov.1996) (32).

“I can say that the single most important person who made me want to stay in Turkey and do Turkish demography these last 28 years was Dr.Nusret Fişek. He devoted one part of his life to encouraging, protecting, and supporting demographic and social epidemiological studies. He believed that scientifically valid information was absolutely necessary for Turkey. A few months before he passed away, he did something which was very much in his character. He suggested to me and some others that a new up-to-date book should be written on Turkish demography. The last comprehensive book was in 1982 and it was time for a new one with more information and the latest techniques.

An opportunity to fulfill this request came to me while I was working as a Consultant to the President of the State Institute of Statistics. A small team was organized at the Institute. For two years we studied all the available demographic data and wrote a new book: "The Population of Turkey, 1923-1994: Demographic Structure and Development, with Projections to the Mid-21st Century." (Türkiye Nüfusu, 1923-1994, Demografi Yapısı ve Gelişimi: 21.Yüzyıl Ortasına Kadar Projeksiyonlar) It is an official publication, so you will not find a personal dedication to Dr.Nusret Fişek in the book. For me, personally, that work was done in his honor. It is exactly what he expects from us. And it was done in the way that he approves. Young statisticians and demographers worked together to write that book. They learned a lot and they know their business. I am sure that they will continue producing good works for a long time in the future”.

Bu yazı da gösteriyor ki Nusret Hocamız Türkiye'ye vefatından sonra da hizmetini farklı formatlarda sürdürüyor.

Dr. Demet Işık (Hukukçu-PhD. Öğrencisi) Kasım 1992: Nusret Fişek ve Sağlık Hukuku; Nusret Fişek'in tıp ve sağlık camiasının yetişmesinde ve etkin çalışmasında hukuka tanıdığı üstün yeri ve bu yerin kazandırılmasındaki önderliğini biliyorum. Çünkü tanıdım ve yaşadım, Nusret Fişek beni bu alanda hem yetiştirdi hem çalıştırdı. Hücrelerine kadar akılcı ve laik olan Nusret Fişek'in temel dayanaklarından birisi, pek tabii ki hukuktu. Sağlık hizmetlerini, öncelikle koruyucu, sonra da tedavi edici hizmet olarak sunacak olan devletin, hukuk temelini tanımaya, bilmeye özen gösterdi. Hukuk öğrenilmeli, bilinmeli, tartışılmalı ve yenilenmeliydi. Devletin hukuk devleti olması gerekliliğine, hukukun üstünlüğüne, hukukun yapılmasında her disiplinin, teknokratının ve uygulayıcısının katılımının

sağlanmasının, güçlendirici ligine inanırdı. Hekimliği, sağlık hizmetini ve hukuku devlet adamı ciddiyeti ile ele alırdı. Işık dolu dürüstlüğü, hemen göze çarpardı. Hekim, hiç kimsenin "hukuk korkutması" ile karşılaşmamalıydı. Hekim, kendisi mevzuatı okumalı, öğrenmeli, yorumlamalı ve çok iyi kullanmalıydı. Hukuku bilmeyen cahil açığızların, hukuka, devlete, sağlık hizmetlerine zarar vereceğini anlatmak, açıklamak isterdi". Birlikte yürüttükleri bir çalışma ile ilgili olarak "çalıştığımız dönemde araştırma, vitrinsiz, tantanasız, reklamsız ancak çok zevkli bir çalışmaydı. Ne açıklar, ne anlamsız düzeltmeler, ne sonu düşünülmemiş iptal örnekleri buluyordum. Koşa koşa müsteşarlığa gidiyordum, alıyorlardı içeri, heyecanıma bakıp gülüyor, dinliyor ve tartışıyordu. Demiyordu ki, ben koskoca bir müsteşar; bu, yaptığından deli divane, hoşnut bir hukukçu çocuk. Böyle böyle bitirtti işleri. Araştırma "Kavram İndeksli Sağlık Kanunları" adı ile mavi bir kapakla basıldı. XX.Tıp Kongresi'ne beni, eserimi tanıtmak için gönderdi. Demokrat kişiliğini araştırmayı yaparken; yönlendiriciliğini derslerini verirken, hocalığını doktoramı yaparken gördüm. Çağdaşlığını, aydınlığını, onurlu yaşamını, bana birlikte olma fırsatını verdiği zamanlar. **"Ben bir usta gördüm. Hem aklım hem gönül gözümle peşinde oldum. Aldığım kendi kapasitem kadar. Sonsuz şükranlarım var"**.

Dr. Uğur Cilasun (öğrencisi) Kasım 1992: Görev Verildiğinde "Hayır" Demezdi. Önce öğrencisiydim O'nun. Sonra asistanı oldum. 1983 yılının Nisan ayında görevimden istifa ettim. Aynı yılın Haziran ayında da O emekli oldu.

Türk Tabipleri Birliği (TTB) Yasası değişmişti. Merkez Konseyi İstanbul'dan Ankara'ya alınmıştı. Eylül-Ekim aylarında yeni yasaya uygun olarak Tabip Odalarının kongreleri ve seçimleri yapıldı. 12 Eylül Cunta rejimi dolaylı olarak sürüyordu. Hava ağırdı.

Seçimlerde karşımızda olan ekip bizi sürekli olarak "siyaset yapmakla" suçluyordu. Siyaset yapmak suçtu. Biz de geçmişimizle suçlu, geleceğimizle gene potansiyel suçlu idik. Yukarılara böyle göz kırplıyordu. Ama bu O'nun görev anlayışını hiç etkilememişti. Mücadeleden kaçmamıştı. O'nunla altı yıl da TTB Merkez Konseyi Genel Yönetmeni, Genel Sekreteri olarak çalıştım. İstanbul'da, kapısı mühürlü bir Konsey binasından yarım kamyon dolusu eşya ve 175.000 TL para ile devraldığımız TTB Merkez Konseyi'ni altı yıl sonra kendi binasında bir milyardan fazla para ile; saygınlığının doruğunda, ağırlığının ve etkinliğinin bilincinden bir meslek kuruluşu olarak daha genç kardeşlerimize devrettik. Nusret Hoca, görev aldığı her yere olduğu gibi Türk Tabipleri Birliği'ne de silinmez damgasını vurmuştu. Oturduğu makam O'nu hiç onurlandırmadı. O makamları, kişiliği, aydınlığı, bilimselliği ile hep O onurlandırdı. Bu sürecin oldukça uzun bir parçasını birlikte yaşadığımız için ne mutlu "Bana".

Prof. Dr. Ayşe Baysal (Beslenme Hocası- öğrencisi) (3 Kasım 2004): Prof. Dr. Nusret Fişek hocamızın bence en belirgin niteliği halkçı, devrimci ve akılcı olmasıydı. Hocamızın bu nitelikleriyle halkımızın sağlığının korunması, geliştirilmesi ve dolayısıyla refah düzeyinin yükselmesi için çalıştı. Doçentlik sınavına girmeden, özgeçmişimi hazırlarken Hoca'ya "Hocam, özgeçmişime acaba Köy Enstitüsü mezunu olduğumu yazmam sakıncalı olur mu?" diye sorduğumda, "Seni o kurumlar yetiştirdi; Köy Enstitüsü olma onurunu daima taşımalsın" sözleri onun halkçı kişiliğinin en güzel kanıtıydı. Ben de hep öyle yaptım. Prof. Fişek, insan yaşamında, dogmatik görüşlerin değil, bilimin esas alınmasına öncelik vermişti. Bunu nüfus planlaması alanında yaptığı çalışmalarla göstermiştir. Halkımızın çocuk sağlığı konusunda, "Allah verdi, Allah aldı" kadercî görüşünün, yeterli sayıda çocuk sahibi olma, sağlık

hizmetine kolay ulaşabilme ve sağlığı bozan etkenleri önleyecek şekilde bilinçlenme ile, hastalık ve ölümlerin büyük ölçüde önlenebileceği bir sisteme dönüşmesine önderlik etmiştir Prof. Fişek.

Prof. Dr. Gazanfer Aksakoğlu (öğrencisi): Çok Yönlü Önder: Nusret Fişek

Toplumunu ileriye götüren üstün nitelikli bireylerin yaşam ve ürünlerine baktığımızda, hemen daima dar bir anlamda başarılarını gözlersiniz. Bir anlamda bu doğaldır, hele çağın ve teknolojinin gelişimi dikkate alındığında uzmanlaşmanın kaçınılmaz bir sonucu olarak görülebilir. Bu durumun aksine, birçok alanda üretimde bulunan ve başarılı olan ender kişiliklerden biri Nusret Fişek'tir.

Fişek, köken olarak hekimdir. Yaşamı boyunca tıp bilimini toplumsal bir bilim olarak görmesi, tıbbın en teknik konularıyla sosyal bilimlerin çeşitli dalları arasında bağlantılar kurulmasında öncülük etmesini sağlamıştır. Ondandır önce ülkemizde cılız örnekleri görünen Halk Sağlığı Dalını, sentez yeteneğiyle bir akademik bütüne dönüştürmüş- Felsefe diye isimlendirilse bile- bir bilim olarak sunmuştur.

Prof.Dr. Rengin Erdal (öğrencisi): Canım Hocam, diye başlayan uzun ve güzel yazısında,

"Ben bir günde 23 küçük ölünün gömüldüğünü gördüm bu köyde kızamıktan ya siz ne gördünüz, söyleyin, söyleyin bir şey söyleyin uzaktan. Ah, ben bir gün tepelerden, tepelerden varıp önünüze, önünüze dikilip duracağım, aydınlardan, hekimlerden, öğretmenlerden. Bir gün soracağım, bu çocukları soracağım" dizelerini önce sizden duymuştum. Ceyhan Atuf Kansu'nun "Kızamık Ağdı"ndan aldığımız bu dizeler ile başlamıştınız konferansınıza...Doğu Anadolu'daki kızamık mezarlıkları ile ilgili Doğan

Bey'in anılarını dinletmişsiniz bizlere...."Her gün kızamık okuyun, eğer her gün bir kızamık hastası görüyorsanız" derdiniz ve eklerdiniz "Yılda bir kez Wilms tümörü görüyorsanız, Wilms tümörünü yılda bir defa okuyunuz" diye.

Canım hocam, bu mektup ile size hesap veriyorum: Biz öğrencilerimiz, dağıldık ülkemizin dört bir yanına. Her gün okuduk kızamığı... yaptık aşısını. Ölmüyor bebeler artık kızamıktan. Bebek ölüm hızını biz indirdik binde 20'lerin altına., ana ölümlerini biz azalttık, toplam doğurganlık hızını biz düşürdük iki buçukların altına, sağlık evlerinde, sağlık ocaklarında. Verdiğiniz görevleri başarmanın mutluluğunu yaşattınız bizlere. Size, kendim ve dava arkadaşlarım adına şükranlarımı sunuyorum.

Prof. Dr. Aysen Bulut: (öğrencisi): Sn. Bulut'un mevcut yazılarından bazı vurgulamalar: Nusret Hoca'nın herkese olan saygısı, tevazuu hemen fark edilen başlıca özellikleriydi. Hizmet etmek için isimsiz olmak gerektiğine bizi inandırmıştır. Bitmek tükenmek bilmeyen enerjisi ve çalışkanlığı ile son dakikasına kadar kendinden her sorulana her istenene karşılık vermek için bıkmadan usanmadan çalışması çevresindeki hepimizi her zaman etkiledi. Herkese destek olması ile çoğu kez eleştirildi. Ancak o, bunu fırsat eşitliği olarak düşünür ve hep savunurdu. Bir arkadaşım bu desteği şöyle dile getirdi: "Herkese baştan 10 numara verirdi. Sonunda kişiler alt sınırlarını kendileri belirlerdi". Çok akıcı ve basit konuşurdu. Çok öykü anlatırdı derslerinde. Sağlık hizmetlerinin nasıl olması gerektiğini anlatan 1979 tarihli bir yazısını, "Tek söz dönemi geçti, şimdi orkestra çağıdır" diye bitirmişti. Özetle, Nusret Fişek değerli bir eğitimci, iyi bir yönetici, iyi bir politikacı, temeli bilgiye dayanan, gerekçeli, yani geçerli politikaları savunan bir insandı. Alçak gönüllülüğü, tevazuu, sonsuzdu.

Prof.Dr. Emre Kongar: (Sosyal Bilimci): Bir yazısında şöyle diyordu: N. Fişek hakkında tıp ve sağlık alanındaki öncülüğünü, devrimciliğini anlatan birçok yazı yazdım. Ondan çok şey öğrendim: Her şeyi görmeyi, bilmeyi, ama üzerine vazife olmayanlara karışmamayı... Çok konuşmamayı... Hata yaptığın zaman, onu ört-bas etmeye çalışmamayı, açıkça özür dileyip telafi etmeyi İnsana, özellikle gençlere saygıyı, sevgiyi öğrendim. ... Ve daha nice insanlık ve yönetim becerilerini.

Yekta Güngör Özden (Anayasa Profesörü) Kasım 1992: **"Unutulmaz Saygınlık"** başlıklı yazısında: Prof. Dr. Nusret H. Fişek, yaşamını sağlık sorunlarının çözümüne adanmış çağdaş bir bilim adamı idi. İnsan hak ve özgürlüklerinin en kutsal bilineni yaşam hakkına gerçek anlamını kazandıran "sağlık" koşulunu ülkemizde benimseten insandır. Gerçekten, sağlıklı olmayan yaşamın, ruh ve beden sağlığını kapsamayan bir hakkın ne yararı vardır? Bu dayanaktan kalkarak insanı, hak ve özgürlükleriyle onurlu bir kişilik bütünlüğüne kavuşturan anlayışın yaşama geçmesinde Nusret FİŞEK'in büyük katkıları olmuştur. Yöntemde yumuşak, özde ağır çıkışları, hoşgörüsü, anlayışlı ve kararlı davranışları, onun bulunduğu ortamda egemenlik kurmasının gerçek belirtileridir. Ciddiyetinin çağırıldığı özen ve duyarlık, çevresindekileri etkileyen bir büyük kişiydi. Onun yanında gereksiz söz, gereksiz davranış görülemezdi. Bunlara olanak tanımazdı. Tembellikten tiksiniyordu. Düşünmeden, ölçüp biçmeden (tartmadan) bir şey söylememeye girişimde bulunmamaya çalışırdı. Karar verdiği zaman da ödün vermeden yürür, beklediği sonucu almak için gerekenleri yapmaktan kaçınmazdı. Hukuk devletinin gerçek yanlılarından birisiydi. Katıksız demokratı. Gösteri ve özentiden uzak çalışmalarıyla ulusunun hizmetinden hiç ayrılmadı. Cenaze törenine koşarak gittiğimde, kendisini sevenlerin onu nasıl sevgi ve saygıyla omuzladıklarını gördüm. Saygın ve

örnek kişiliğiyle unutulmaz bir Türk Büyüğünü daha yitirmiştir. Nur içinde yatsın.

Uğur Mumcu (Araştırmacı Gazeteci - 6 Kasım 1990 Cumhuriyet Gazetesi)

Bugün Ankara'da toprağa vereceğimiz Prof. Dr. Nusret Fişek, Türkiye'de "sosyal tıp" anlayışının bir simgesiydi. Prof. Fişek, pazar günü Prof. Kazım Türker'in gazetemizde yayımlanan yazısında belirttiği gibi "Türk hekimlerinin en büyük lideri, değerli bilim adamı, ulusumuzun en büyük sağlık emekçisiydi".

Yaşamı boyunca hekimliğin sosyalleştirilmesi için savaştı; son nefesine kadar inançlarını savunmuş, yetmişli yaşlarında delikanlı yüreği ile direnmiş seçkin bir bilim adamı ve Atatürkçü aydıdı Prof. Fişek.

Ne yazık ki, bu etkin, saygın, inançlı ve dirençli insanların sayısı, gittikçe azalıyor. Prof. Fişek, Kurtuluş Savaşı komutanlarından Tümgeneral Hayrullah Fişek'in oğludur. Kuvayı Milliyetçilik Nusret Fişek'in yurtseverlik bilincinin de dokusunu oluşturmuş, Kurtuluş Savaşı'nda Batı cephesinde Yunan orduları ile savaşan Kazım Özalp komutasındaki **14. Kolordunun Erkanı Harp Reisi Albay Hayrullah Bey'in oğlu Fişek de günümüzde bir kalpaksız Kuvayı Milliyeci olarak aydınlanma, çağdaşlaşma savaşında hekim ordularının başkomutanlığını yapmıştır.**

Prof. Fişek'i bu son yolculuğunda saygıyla selamlıyoruz. Fişek ailesinin ve bu uygarlık savaşında Prof. Fişek ile aynı safta savaşan hekimlerin, bu hekimlerle birlikte bütün Atatürkçü aydınların başları sağ olsun.

Başka bir yazısında Sn Mumcu: bazı devrimcilerin adını anarak "ve tıpkı eski Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Müsteşarı Prof. Dr. Nusret Fişek gibi. Şimdi bu "kalpaksız Kuvayı Milliyeciler" artık birer sessiz mezar taşıdır. Bu

insanların anıları önünde, gelin, saygıyla eğilelim. Bu yurtsever bürokratların ne Rolex saatleri oldu ne kıyılarında yatları ne de İsviçre bankalarında paraları. Yenildiler, ama diz çökmediler. Yenildiler, ama teslim olmadılar. Yenildiler, ama saf değiştirmediler... Yenildiler, ama satılmadılar!" diyordu.

Prof. Dr. Yusuf Öztürk (öğrencisi): N. Fişek Hocayı çok seven ve sayan Yusuf Öztürk ün satırlarından "Hocamızın vefatına neden olan hastalığını Kayseri'de duydum ve telefon açarak çok üzüldüğümü söyledim. Bana telefonda cevaben 'hastalığımı bırak, senin işlerin nasıl gidiyor. Sen hastalanma, ben hastalanmayayım, bu hastalıklar fakirlerin hastalıkları mı olacak ve sadece onlar mı ölecekler?' dedi. Doğrusu çok duygulandım, her konuşmasından bir gelecek öğrendiğim hocamın ne yazık ki, yaklaşık bir yıl sonra, artık yatağına bağlandığını duydum. Ankara'ya gelerek, evine ziyaretine gittim. Gerçekten yatağına bağlı bir vaziyette kıpırdayacak halde değildi. Ancak, hep o tanıdığımız irade gücü ve berrak, konuşmasıyla bana; "Toplum Hekimliği ilgi alanını seçen sizler çok büyüksünüz. Sanıyorum bugün anlaşılmasanız bile, zaman sizleri çok takdir edecektir. Hepinize hayatınızın sonuna kadar başarılar diliyorum. Halime çok şükür Yusuf, ya şu anda sizleri tanımayacak halde olsaydım, ne yapardım?... Ve maalesef kendilerini ziyaretimden iki gün sonra kaybettik. Ruhu şad olsun".

"Nusret Hoca ile ilgili sevenlerinin öğrencilerinin yazıları yüzlerce sayfa ancak yukarıda bazı örnekleri kendisi ile ilgili yazılan Bölümün tamamlayıcısı olması için, sınırlı uzunlukta alıntılar yapıldı".

IV-Bitiriş Bölümü

Sayın Hocamız Prof. Dr. Nusret Fişek, yaşamının son döneminde insan hakları sorunları ve tıp meslek ahlakı konuları ile çok yakından ilgilenmiştir. Aramızdan ayrıldığı tarihte de Türk

Tabipleri Birliği (TTB) Merkez Konseyi üyesiydi. Sağlık durumunun kötüleşmesi nedeniyle, katılamayacağını anladığı ve 3 Kasım 1990 günü toplanacak olan TTB Genel Yönetim Kurulu'na gönderdiği mesaj, savunduğu ilkelerin ve yaşamının bir özeti olmuştur. Kendi el yazısı düzeltmeleri ile gönderdiği mesajının orijinal hali TTB arşivinde mevcuttur. N. Fişek Hocanın sağlık bağlamındaki düşüncelerini ve ilkelerini özetleyen son mesajının diğer bir ifade ile "**Son Halk Sağlığı dersinin**" daha da kalıcı olması için yeniden e- ortamında aynen yazılmış ve okurlara aşağıda sunulmaktadır

Kendisini kaybettiğimiz 3 Kasım 1990'ın hemen öncesinde kendi kaleminden SON MESAJI: (14)

Hekimlikte Çağdaş Görüşler Açısından Sağlık Politikası

Dr. Nusret H. Fişek

(Hekimlik hizmetlerinin halka sunuluşu, teknolojik ve sosyal gelişmelere bağlı olarak değişmektedir. Bugün vardığımız aşamayı geçen yüzyıl ile kıyaslırsak sağlık hizmetlerinde bir gelişme değil bir devrim olduğunu görürüz). **Bu gelişmenin, bu devrimin nitelikleri aşağıdaki gibi 7 başlık altında toplanabilir:**

1. Sağlık Hizmetinden Yararlanmanın İnsan Hakkı Oluşu:

Çağımızda halkın hekimden yararlanması konusundaki görüşte önemli bir değişim olmuştur. Eskiden parası olan hastaların hekim hizmetinden yararlanması olağandı. Parası olmayanlar ise, halk hekimliği olanakları ile yetinirler veya hayrına hasta bakan bir hekim veya kurum bulurlarsa onlara başvururlardı. Gelenek hekimlerin mutlu bir azınlığa hizmet etmesi idi.

Hekimlik hizmetlerinin sunulmasına yön veren görüşte büyük değişim 19. Yüzyıl

ortalarında başlar. Bir Fransız Hekimi olan Guerin, 1846 yılında, "Medicine Sociale" adlı dergide ilk kez sosyal hekimlik terimini kullanmış ve sosyal hekimliği şöyle tanımlamıştır:

"Sosyal hekimliğin konusu, hiçbir ideoloji ve doktrine bağlı olmadan, hekimlik ile toplum arasındaki ilişkilerin incelenmesi ve hekimlik hizmetlerinin toplum yararına geliştirilmesidir."

Guerin'den bu yana, sosyal hekimlik akımının gelişmesinde Neuman, Vinchov, Marx, Grotjahn, Siegnist, Parisot ve Ryle gibi düşünürlerin büyük etkileri olmuştur. Bu konudaki gelişmelerde en önemli aşama (1946 yılında kabul edilen İnsan Hakları Bildirisi'nde ve Dünya Sağlık Teşkilatı anayasasında sağlık hizmetinden yararlanmanın bir insan hakkı olarak kabul edilmesidir. Bu hak Dünya Sağlık Teşkilatı anayasasında şöyle belirtilmiştir: "İrk, din, politik, inanç, ekonomik ve sosyal durum farkı gözetilmeksizin herkesin ulaşılabilir en yüksek sağlık düzeyine ulaşması temel haklarından biridir").

2. Sağlıkın Ekonomik Değeri:

Çağdaş ekonomistler sağlık harcamalarını tüketim değil önemli bir yatırım olduğunu fark etmişlerdir. Amerikalı bir sağlık ekonomisti 1954 yılında yaptığı bir değerlendirmede ABD de bir kişiye hayat boyu yapılan ortalama 92.270 dolar harcamaya karşı kişinin ortalama 110.000 dolarlık bir üretim yaptığını göstermiştir. Demek oluyor ki 100 dolarlık bir yatırıma karşı elde edilen artı değer sadece 19 dolardır. O halde kişinin ölmesi veya hastalanarak veriminin azalması önemli bir sermaye kaybıdır. Bu nedenle kişilerin sağlık düzeyini yükselterek bu kayıp en aza indirilmelidir. Ekonomistlerin sağlıkla ilgilenmelerinin bir diğer nedeni de sağlık harcamalarının, kontrol edilmediği takdirde, her ülkede hızla artması ve milli gelirden gittikçe artan bir ölçüde pay almasıdır. Bu gerçeklerin farkına

varılmasının doğurduğu sonuçta, hekimlik hizmetlerinin liberal düzenden kamu düzenine geçirilmesi görüşünün kuvvet kazanmasıdır.

3. Bir Bütünün Parçası Olarak Sağlık:

Toplumda sağlık sorunlarını inceleyenlerin ortaya koyduğu bir diğer gerçekte sağlık düzeyindeki farklılıkların temel nedenin sosyal ve ekonomik etkenler olduğudur.

Sosyal hekimliğin büyük kuramcısı Grotjahn bunu şöyle belirtir: "Bir kişinin veya toplumun sağlık düzeyini belirleyen, kişinin hastalanmasına veya ölümüne neden biyolojik ve fizik etkenleri oluşturan veya bunların etkisini koşullayan etkenler sosyal ve ekonomik etkenlerdir."

Bu kavramı açıklamak için çocuk ölümlerinin yüksek oluşunu örnek alarak ele alalım. "Ülkemizde kırsal bölgede çocuk ölümleri ne için çoktur? Nedenlerden birkaç önemlisini sıralayalım: köyde çocuğun sağlığını koruyacak ve hastalanırsa tedavi edecek örgüt yoktur, ana ve baba sağlık hizmetini gerektiği şekilde kullanmaya alışmamıştır veya ekonomik güçleri yetersizdir, beslenme yetersizliği yaygındır, ülkenin sınırlı kaynaklarından hâkim sınıfın daha fazla yararlanması için sağlık hizmeti satın alınacak bir hizmet olarak sunulmaktadır. Bunların hepsi sosyal ve ekonomik olgulardır ve çocuğun yaşaması veya ölmesi sonucunu doğurur. Bu gerçeğin uygulamaya yansımaları, sağlık hizmetlerini sosyo-ekonomik kalkınmanın bir parçası olarak görmek ve o anlayışla planlayıp uygulamaktır.

4. Koruyucu Hekimliğin Önem Kazanması:

Geçen yüzyıllarda hekimlik hizmeti denildiği zaman hastaların tedavisi anlaşılırdı. Bu görüş, gelişmiş ve az gelişmiş her toplumun kültürünün bir parçası olduğundan, zamanımızda da bir

değişme sürecinin yanında, süregelmektedir. Gözlenen değişimin nedeni 19'uncu yüzyıl sonlarında koruyucu hekimlik hizmetlerinin gelişmeye başlamasıdır. Kısa bir zamanda koruyucu hekimlik hizmetinin hasta tedavi hizmetinden daha önemli ve öncelik alan bir hizmet olması gerektiği anlaşılmıştır. Gerçekten bir çocuğu poliyomyelitte karşı aşılama felçli bir çocuğu tedaviden, bir uterus kanseri vakasını presemptomatik aşamada sitopatolojik muayene ile teşhis ve tedavinin ilerlemiş bir vakayı tedaviden daha insancıl, daha başarılı ve daha ucuz olduğu, bu örneklerin istendiği kadar arttırılabileceği söz götürmez bir gerçektir.

Sağlık hizmetinde korumanın önem kazanmasının doğal sonucu hekimlerin hizmet ettikleri kişinin sadece hastalar değil, tüm kişiler olması ve bunlara doğumlarından ölümlerine kadar sürekli hizmet edilme gereğidir. Hasta bir kişi, büyük bir olasılıkla hekim muayenesinde veya hastanede kendiliğinden başvurur. Sağlam kişinin periyodik muayene için hekime başvurması olasılığı ise çok azdır. Bu nedenle hizmet verme biçimini değiştirip halka yaşadığı yerde erişebilecek şekilde örgütlenme ve onu güdüleme zorunluğu vardır.

Değinilmesi gereken diğer bir nokta da koruyucu hekimlik kavramındaki değişmedir. Koruyucu hekimlik, geçmişte, çevre sağlığı ve bulaşıcı hastalıklar ile savaş hizmeti olarak başlamıştır. Bugün pek çok kimse, koruyucu hekimlik denince sadece bu iki hizmeti anlar. Bu zamanın gerisinde kalmış bir görüş biçimidir. Bugün koruyucu hekimliğin, bu iki hizmet yanında ve onlardan daha önemli konuları halkın sağlık eğitimi, beslenme bozukluklarının düzeltilmesi, bağışıklama, ilaçla koruma hastalıkların (örneğin; tüberküloz, kanser, diyabet ve hipertansiyon, vb.) erken teşhis ve tedavisi ve aşırı doğurganlığın kontrolüdür. Koruyucu hekimlik

hizmetlerindeki bu değişimin neden olduğu sonuçta tedavi hizmetleri ile yukarıda sayılan kişiye yönelik koruyucu hizmetlerin entegrasyonu, yani bir kişi veya bir ekip tarafından bir arada yürütülmesidir. Uygulanmaya başlayan bu görüşün en çarpıcı örneği çocuk hekimlerinin çalışmalarıdır. Peditrler müşterisi olan çocukların hem sağlığını korur hem de hastalanırsa tedavi eder.

5. Hastanede, Evde ve Ayakta Tedavinin Bütünlüşmesi

Az gelişmiş ülkeler ile gelişmiş ülkelerde tedavi hizmetlerindeki önemli fark, sağlık hizmeti az gelişmiş ülkelerde yetkin hastanelerin olmayışı değil, halkın büyük çoğunluğunun evde ve ayakta tedavi hizmetinden yoksun oluşudur. Gelişmiş ülkelerin böyle bir sorunu yoktur. Bu ülkelerde hastanelerin gelişmediği zamanlarda olduğu gibi bugün de herkese erişebilen ve hastalarını muayenehanede veya evlerinde tedavi eden hekimler vardır. Hasta tedavisinde, sayısal yönden büyük ağırlıkta bu hekimlerin üzerindedir. Aynı zamanda bu ülkelerdeki yöneticiler kronik hastaların sürekli tedavisi için evde ve ayakta tedavi hizmetinin gelişmesi gerektiğinden hastaneler ile toplum içindeki hekimlerin iş birliğinin geliştirilmesine önem verilmektedir. Hasta bakım hizmetlerinin örgütlenmesinde çağdaş görüş, ayakta, evde, hastanede ve tıp merkezlerinde tedaviyi bir bütün olarak örgütlenme ve koşullar elverdiği ölçüde ayakta-evde tedaviye ağırlık vermektir. Bu yaklaşım hastaların daha iyi bakılması, maliyetin düşmesi yanında hekimlerin sürekli eğitiminin sağlanması bakımından da yararlıdır.

6. Sağlıkın Bir Ekip Hizmeti Oluşu:

Bir yandan tıbbın bir bilim olarak çok genişlemesi, diğer yandan hizmet edilenin hasta değil sağlam kişi oluşu, sağlık hizmetini tek kişinin yapabileceği bir hizmet olmaktan çıkarmış, bir ekip

ile yapılmasını ve geleneksel olarak hekimlik hizmeti alan bir kısım işlerin hekim olmayan sağlık personeline aktarılmasını zorunlu hale getirmiştir.

7. Sağlık Personelinin Sürekli Eğitimini Örgütlenme Zorunluğu:

Uzun yıllar bir hekim veya hekim olmayan sağlık personelinin okulda öğrendiklerini unutmayacağı, uygulamaya aktarabileceği ve yenilikleri takip edeceği varsayılmıştır. Son zamanlarda bu varsayımın doğru olmadığı anlaşılmıştır. Hekimlerin ve diğer sağlık personelinin sürekli olarak kendilerini eğitmemeleri, halkın tıbbın gelişmesinden yararlanamaması sonucunu doğurmaktadır. Bu nedenle, bu konuda çağdaş görüş sürekli eğitimin sağlanmasının hekimlerin özel bir sorunu değil bir kamu sorunu olduğudur.

Sağlık Politikasının İlkeleri:

Yukarıda özetlenen, Hekimlikteki çağdaş görüşlerin ışığı altında sağlık politikası ilkelerinin ne olması gerektiğini gözden geçirelim.

Bu İlkeler Şunlardır:

1. Hekimlik hizmeti sunulan bir hizmet olmaktan çıkarılmalı, eğitim, güvenlik, adalet hizmetleri gibi bir devlet hizmeti olmalıdır.
2. Her çeşit sağlık hizmeti, halkın hizmet yapana para ödmeden yararlandığı hizmet olmalıdır.
3. Amaç, bu azınlığa yüksek düzeyde hizmet götürme değil, herkese olanaklar ölçüsünde hizmet götürme olmalıdır. Gerekiyorsa hekim olmayan kimseler de en sık görülen hastalıkların teşhis ve tedavisi dahil sağlık hizmeti yapmak üzere yetiştirilmelidir.
4. Kişinin sağlığını ve sağlık hizmetlerini olumsuz etkileyen

sosyal ve ekonomik etkenlerin kaldırılması ve olumlu etkenler geliştirme temel politika olmalıdır. Ancak bu politika, sağlık hizmetini geliştirme çabalarının alt yapı değişmesinden sonra ele alınabileceği anlamına gelmemelidir.

5. Koruyucu hekimlik hizmetlerine öncelikle halkın sağlık hizmetleri ile ilgili konularda eğitimine öncelik verilmelidir.
6. Ayakta, evde, hastanede ve tıp merkezlerindeki hasta bakım hizmetleri birbirini destekleyecek ve tamamlayacak şekilde örgütlenmelidir.
7. Toplum içinde kişiye yönelik koruyucu hizmetler ile evde-ayakta tedavi hizmetleri bir örgüt tarafından yürütülmeli ve bu örgüt üyeleri hizmet ettiği halk vs ile bütünleşmelidir.
8. Sağlık hizmetleri, sıkı ve sürekli bir denetimin yapıldığı bir ekip hizmeti olarak örgütlenmelidir.
9. Devlet, hekimler dahil, tüm sağlık personelinin sürekli eğitimini sağlamaktan sorumlu olmalıdır.

Politikanın Uygulanabilirliği

Bilimsel yönden doğru olan bu ilkelere göre saptanacak sağlık politikası ülkemizde uygulanabilir mi? Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkındaki Kanunu dikkatle inceleyenler kanunu hazırlayanların yukarıda belirtilen ilkelerden hareket ettiğini görür. Bu kanun hükümetler tarafından başarı ile uygulanmadığı bilinen bir gerçektir. Etimesgut Sağlık Bölgesi'ndeki uygulama sonuçları uygulanamamasının nedeninin insan gücü yetersizliği veya finansmanın devlet gücünü aşmasından ileri gelmediğini göstermiştir. **Başarısızlığın nedeni bu politikanın hâkim sınıfın**

çıkartına ters düşmesidir. Ülkemizde akılcı bir sağlık politikasını uygulayabilmek ve herkese sağlık hizmeti götürme vaadini yerine getirmek için halkın çıkarını hekimlerin ve mutlu azınlığın çıkarından üstün tutacak bir iktidara, halk iktidarına gerek vardır.

Vefatından sadece birkaç gün önce sağlığı nedeni ile katılamayacağını anladığı 3 Kasım 1990 tarihinde yapılacak olan TTB Genel Kuruluna gönderdiği son mesajı “gerçek anlamda bir Halk Sağlığı dersidir”.

Tüm yaşamının her saniyesini mesleğine, insan sağlığına, öğrencilerine, ülkesine veren bu büyük bilim insanı,

öncülüğü, liderliği, tevazuu ile, Hoca yine son görevini de zamanında mesajını da göndererek yapmış ve yaşama veda etmiştir. **3 Kasım 1990** Hocamızın yaşama da veda ettiği gün olmuştur.

Hocalara genellikle saygı duyulur, ancak Sn. N. Fişek sadece öğrencilerinin değil onu tanıyan herkesin, saygı ve sevgiyi aynı ölçüde duyduğu önder, uygar, ayrıcalıkları olan bir bilim insanı, rol model ve gerçek anlamda bir vatansever özetle “Atatürk’ün yolundan hiç ayrılmayan, bunu bizlere öğrencilerine öğreten öncüdü...”

Prof. Dr. N. Fişek ve Ailesi

KAYNAKLAR

1. Mehmet Cemil Uğurlu: 1993 Üniversite Reformu Kuşağından Bir Büyük Hekim: Prof. Dr. Nusret H. Fişek (1914-1990) “Portre” Toplum ve Hekim, Eylül Ekim-1994 , cilt 9,sayı-63 ss. 81- 92
2. Bir Toplumsal Hekimlik Önderi: Prof.Dr.Nusret H. Fişek, Prof. Dr. Nusret Fişek’in Kitaplaşmamış Yazıları III Eğitim, Tıp Eğitimi, Uzmanlık, Sürekli Eğitim ve Diğer Konulardaki Yazıları (1914-1990) https://www.ttb.org.tr/n_fisek/kitap_3/39.html
3. Nusret Fişek Özgeçmiş (https://nusret.fisek.org.tr/ozgecmisi/)
4. Prof. Dr. Nusret Fişek’in Yaşam Öyküsü (https://www.istabip.org.tr/412-prof-dr-nusret-fiekin-yaam-oykuesue-.html)
5. Aksoy Muzaffer, Bermek Engin:İdealist Bilim Adamı ... 21- Peker Mümtaz:Nüfus Çalışmaları ve Nüfusbilime Katkı. Çalışma Ortamı , Kasım 1992, Sayı:5, s.43-45.
6. Prof.Dr. N. Fişek- (1914- 1990) Belgelik- <https://www.belgelik.dr.tr>
7. Prof. Dr. Nusret Fişek’in Yaşam Öyküsü (https://www.istabip.org.tr/412-prof-dr-nusret-fiekin-yaam-oykuesue-.html)
- 8- Peker Mümtaz:Nüfus Çalışmaları ve Nüfusbilime Katkı. Çalışma Ortamı , Kasım 1992, Sayı:5, s.43-45
- 9- Akın A. Türkiye’de sağlık eğitim araştırma bölgeleri: Nereden nereye. Eser E, editör. Bölge Sağlık Yönetimi. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri; 2021. p.42-50.
10. Musal,B.;Uçku.R.;Aksakoğlu,G.: “Narlidere Beklenen Yaşam Sürelerinde On Yıllık Süreçte Beklenen Değişimler” Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi dergisi, Yıl:1996, Cilt:10 Sayı:1-ss.56-63
11. Kılıç,B.; Aksakoğlu G.; “Eğitim Araştırma ve Sağlık Bölgeleri (1964-2005) Toplum Hekimliği Bülteni • Cilt 25, Sayı 3, Eylül 2006

12. Hacettepe Üniversitesi Toplum Hekimliği Enstitüsü. Hacettepe Üniversitesi'nde Toplum Hekimliği'nin İlk Onbeş Yılı. HÜ Toplum Hekimliği Enstitüsü Yayını. No:16, 1981, Ankara, s51.
13. Öztürk Y. Çubuk Sağlık, Eğitim ve Araştırma Bölgesi 1977-1983 Yılları Çalışmalarının Değerlendirilmesi, HÜ Tıp Fakültesi Halk Sağlığı AD Yayın No:85/28, Ankara, 1985.
14. "Nusret Fişek ve Hekimlik"; Türk Tabipler Birliği Yayını -TİSAMAT Basın Sanyii -1181019, Ankara, 1991
15. Gazanfer Aksakoğlu; Sağlıkta Sosyalleştirmenin Öyküsü, MEMLEKET SiyasetYönetim, Cilt: 3, Sayı: 8, 2008/8, s. 7-62, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/msydergi/issue/75920/1254100>
16. Türkiye Sağlık Raporu 2020 ISBN: 978-605-7874-83-2,Ankara, www.hasuder.org.tr
17. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmaları 1993-2018; Üreme Sağlığı Konularında Tematik Analizler UNFPA-HÜNEE Yayını yayın no: NEE-HU.22.01, ISBN: 978-975-491-527-3, Aralık 2022, Ankara, https://hips.hacettepe.edu.tr/ureme_sagligi_konularinda_tematik_analizler_19932-589
18. Akin, A. " Emergence of the Family Planning Program in Turkey 85; The Global Family Planning Revolution: Three Decades of Population Policies and Programs içinde. Ed- Warren C. Robinson and John A. Ross, Editors © 2007 The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank Internet: www.worldbank.org Pp 85-102
19. Dirican, M,R " Prof. Dr. Nusret Fişek'in Kitaplaşmamış Yazıları - II Ana-Çocuk Sağlığı, Nüfus Sorunları ve Aile Planlaması, https://www.ttb.org.tr/n_fisek/kitap_2/28.html
20. Özvarış, ŞB; Akin, A. (2020) : "Anne Ölümleri" Türkiye Sağlık Raporu 2020 içinde Bölüm 2 ss.123-129, ISBN: 978-605-7874-83-2,Ankara, www.hasuder.org.tr
21. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, ICON-INSTITUT Public Sector GmbH ve BNB Danışmanlık (2006) Ulusal Anne Ölümleri Çalışması, 2005. Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü ve Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, Ankara. https://hips.hacettepe.edu.tr/turkiye_ulusal_anne_olumleri_calismasi_2005-105
22. TC. Sağlık Bakanlığı Anne Ölümleri Raporu: 2015-2019; Ankara 2021 https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/Yayinlarimiz/Raporlar/Turkiye_Anne_Olumleri_Raporu_2015-2019.pdf
23. Akin,A.; "Türkiye'de Değişen Nüfus ve Sağlık Politikaları Doğrultusunda, İsteyerek Düşükler ve Üreme Sağlığı Hizmet Sunumunda Geleceğe Bakış" Turkish journal of public health - Türkiye halk sağlığı dergisi kasım 2012, cilt 10, düşükler özel sayı 1, ed.Bulut,A.ss., 43-60
24. Figatalamanca I., Sinnathur TA., Yusof K, Fong CK., Palan VT., Adeeb N., Nylander P., Onifade A., Akin A., Bertan M., Gaslonde S., Edstrom K., Ayeni O., Belsey MA., "Illegal Abortion – An Attempt to Assess its Cost to the Health Services and its Incidence in the Community", International Journal of Health Services, Vol.16, Iss.3, pp.375-389, 1986
25. Akin, A., Gray, R., H., Ramos,R., "Training Auxiliary Nurse-Midwives to provide IUD Services in Turkey and the Philippines", Studies in Family Planning, Vol. 11, No., 6, pp., 178-187, 1980,
26. Akin, A.; "From Research to Practice: Use of Non-Physicians in Family Planning Services in Turkey", Health Human Care Resource Availability: The Impact on Health in Turkey. France: Cahiers de Sociologie et de Demographie Medicales 50, 4, 2010, ss. 445-462.
27. Çalışma Ortamı İşçi Sağlığı İş Güvenliği Ergonomi İş Hijyeni Çevre Verimlilik İş Hukuku Sosyal Politika Kasım 1992-Sayı: 5 Fişek Özel Sağlık Hizmetleri ve Araştırma Enstitüsü Yayını https://calismaortami.fisek.org.tr/wp-content/uploads/calisma_ortami5.pdf ss. 13-30
28. <https://nusret.fisek.org.tr/onun-icin-yazdilar/>
29. <https://gurhan.fisek.net/prof-dr-nusret-h-fisek-bir-onderin-seyir-defteri/>
30. Aksoy, M., Bermek, E.: İdealist bilim adamı Prof.Dr.Nusret Fişek'in anısına. Çalışma Ortamı, Sayı:5, Kasım 1992. 4. Fişek, N.H.: Sağlık hakkı ve yeni Anayasa.Prof. Dr. Nusret Fişek'in Kitaplaşmamış Yazıları – III içinde) Türk Tabipleri Birliği https://www.ttb.org.tr/n_fisek/kitap_3/1.html
31. Dirican, M. R, "Prof. Dr. Nusret Fişek'in Kitaplaşmamış Yazıları – III, Eğitim, Tıp Eğitimi, Uzmanlık, Sürekli Eğitim ve Diğer Konulardaki Yazıları (Öztek, Z.: Nusret Fişek ve Hekimlik. Türk Tabipleri Birliği, Ankara, 1991; Öztek, Z.: Nusret Fişek ile Söyleşi. Türk Tabipleri Birliği, Ankara, 3 Kasım 1992)https://www.ttb.org.tr/n_fisek/kitap_3/1.html
32. Fişek, N. (1971). Türkiye'de Nüfus Araştırmaları. F. C. Shorter & B. Güvenç (Der.), Türkiye Demografyası.Ankara: Hacettepe Üniversitesi. https://www.ttb.org.tr/n_fisek/kitap_2/21.html

Etik Bilgiler

Etik Bilgiler Etik Kurul Onayı: Bu makale bir derleme yazısı olduğu için Etik Kurul Onayı alınmasına gerek yoktur.

Telif Hakkı Devir Formu: Yazar tarafından Telif Hakkı Devir Formu imzalanmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Hakem değerlendirmesinden geçmiştir.

Yazar Katkı Oranları: Cerrahi ve Tıbbi Uygulamalar: AA. Konsept: AA. Tasarım: AA. Veri Toplama veya İşleme: AA. Analiz veya Yorum: AA. Literatür Taraması: AA. Yazma: AA

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir

Destek ve Teşekkür Beyanı: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.